

Završne operacije za oslobodjenje srednje i gornje Podravine

UVOD

Završne operacije za oslobodjenje Podravine ulaze u okvir završnih operacija za oslobodjenje zapadnih dijelova Jugoslavije. Počele su 12. travnja 1945. prodorom Treće armije Jugoslavenske armije na dravskom frontu i napredovanjem uz južnu obalu Drave u smjeru zapada. Do 20. travnja oslobođena je donja Podravina (podrazumijevaju se područja općina Donji Miholjac i Podravska Slatina) i započele su pripreme za prodor u srednju Podravinu (područja općina Virovitica i Đurđevac). Poslije njihova oslobodjenja (3. svibnja) nastavilo se napredovanjem u gornju Podravinu (područja općina Koprivnica i Ludbreg), koja je oslobođena do 7. svibnja. Potom se produžilo u smjeru jugoslavensko-austrijske granice, kamo se stiglo do 15. svibnja 1945. Toga dana zatvorena je granica i prisiljeni su ostaci okupatorskih i kvislinških trupa na bezuvjetnu kapitulaciju, čime je ujedno označen svršetak drugoga svjetskog rata na državnom teritoriju Jugoslavije. U ostalim dijelovima Evrope rat je svršio šest dana ranije – 9. svibnja 1945.

Operacije za oslobodjenje područja općine Virovitice započele su 21. travnja. Grad Virovitica oslobođen je 25. travnja u 21 sat, a ostatak općine na zapadu (osim Đolte i Vukosavljevice) do zore 26. travnja. Neprijatelj se povukao do crte koja približno označava granicu s đurđevačkom općinom. Na toj crti ranije su isplanirani i uređeni rovovi s namjerom da se pruži odlučujući otpor i zastavi napredovanje oslobodilačkih snaga. Nije se uspjelo. U borbama do 30. travnja divizije Treće armije JA svladale su obranu i započele oslobađati područja triju općina u srednjoj i gornjoj Podravini, o kojima je riječ u ovom prikazu. O tome donose se podaci do kojih se došlo u dosadašnjim istraživanjima.¹

RASPORED SNAGA

Neprijatelj je ujutro 26. travnja 1945. uspostavio front u srednjoj Podravini na dijagonali od rijeke Drave do Storožadačkog Marofa do Bogaza u Bilogori u dužini od oko dvadeset kilometara. Odabrao je najkraću liniju da bi racionalno iskoristio raspoložive snage i postigao zadovoljavajuću gustinu u rovovima, a istodobno zatvorio širi prostor. Front je vodio crtom: Drava – potok Neteča – potok Lendava – glavna cesta kod kote 115 (između Staroga Graca i Lozana) – polje Đolta (kota 130, kilometar i pol zapadno od Lozana) – pustara Đolta – željeznička stanica u Vukosavljevici – vis Radotić (trigonometrijska točka 238) – šuma Srednjega Zanoga – vis Bogaz (kota 228). Front od Drave do pustare Đolte

zaposjela je njemačka Druga kozačka konjička divizija, koja je dobro poznavala teren jer je od prosinca 1944. boravila u Podravini. Front od Đolte do Bogaza zaposjela je njemačka Prva kozačka konjička divizija, koja je nešto slabije poznavala teren jer je u Podravini (istočno od Virovitice) boravila od kraja veljače 1945. U rezervi držala je svaka divizija po jedan puk na vertikali od Pitomače do Otrovanečkog brijega. U rajonu Pitomače i Velike Črešnjevce još se nalazila njemačka Jedanaesta zrakoplovna divizija, koja je također mogla pomoći. Divizija se ondje prikupila poslije povlačenja iz Virovitice.

Nastavak fronta na sjeverozapadu vodio je uzvodno uz južnu obalu Drave do Ormoža u Sloveniji. Odsjek od Starogradačkog Marofa do Botova držala je njemačka Osamnaesta divizija ROA (iz sastava tzv. Ruske oslobodilačke armije), a produžetak do Ormoža Borbena skupina »Fišer«. Nastavak fronta na jugu vodio je u smjeru Zrinske, Grubišnog Polja i dalje nizvodno rijekom Ilovom u smjeru rijeke Save kod Jasenovca. Držale su ga četiri njemačke i pet hrvatskih ustaško-domobrantskih divizija, a tri divizije držane su u rezervi.

Obranom protivničkog fronta u srednjoj Podravini rukovodilo je zapovjedništvo njemačkoga Petnaestoga kozačkog korpusa. U sastavu korpusa bile su tri divizije: Prva konjička, Druga konjička i Osamnaesta divizija ROA, sveukupno oko petnaestak tisuća vojnika.² Pod privremenim operativnim zapovjedništvom kozačkog korpusa do 29. travnja bila je i njemačka Jedanaesta zrakoplovna divizija.³

Obranom protivničkog fronta na sjeverozapadu od Botova do Ormoža rukovodilo je zapovjedništvo njemačkog Šezdeset devetog korpusa, u čijem je sastavu bila Borbena skupina »Fišer«.⁴ Obranom protivničkog fronta na jugu od Bilogore do rijeke Save rukovodilo je zapovjedništvo Dvadeset prvoga brdskog korpusa, koje je tih dana stiglo u Moslavinu iz doline rijeke Bosne.⁵

Pred protivnički front u srednjoj Podravini štab Treće armije JA izveo je 26. travnja 1945. svoje divizije u slijedećem rasporedu:⁶

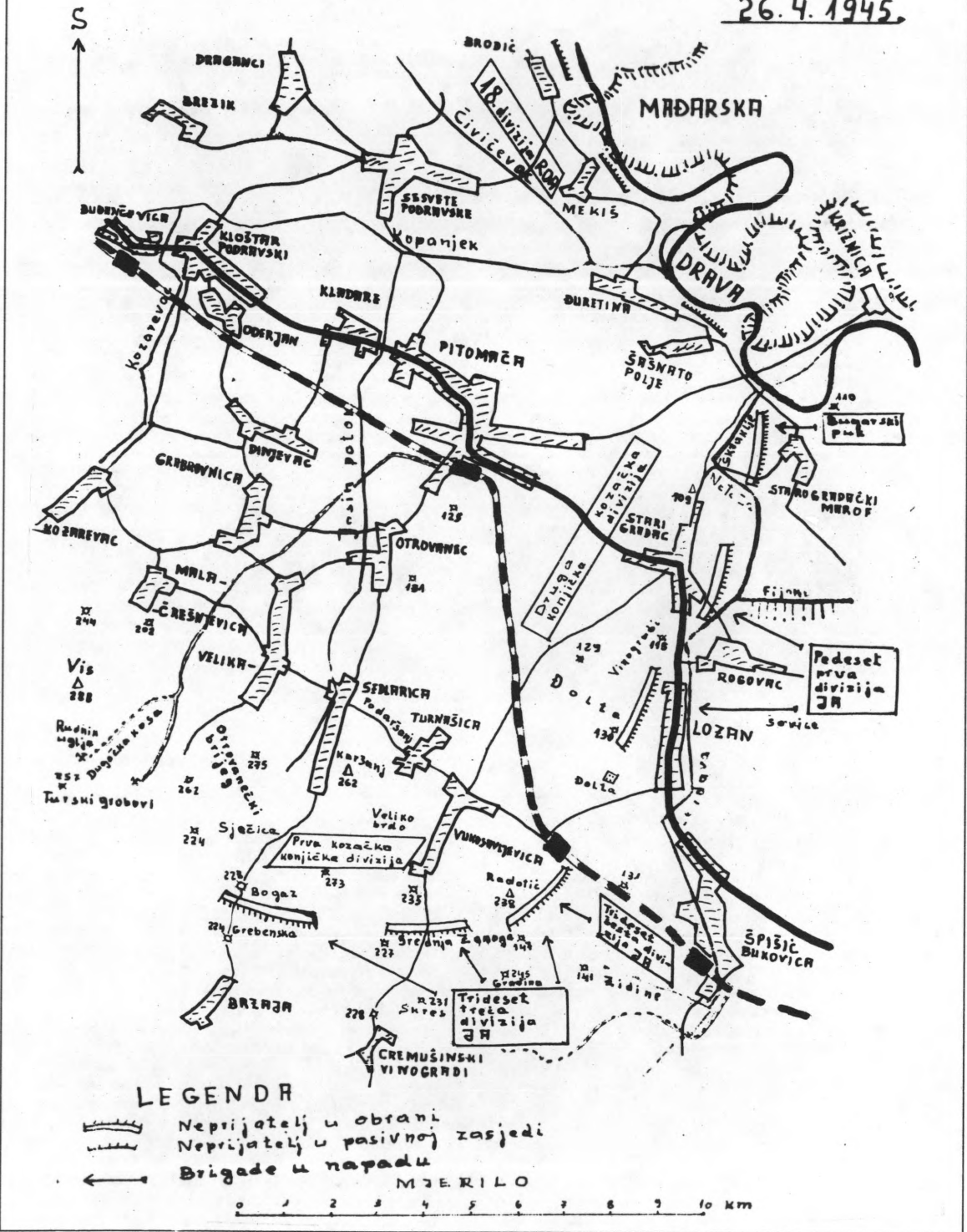
– Pedeset prvu diviziju JA, kojoj je pomogao Trinaesti puk Jedanaeste bugarske divizije, da napada odsjek između rijeke Drave i pustare Đolte kod zapadnog dijela Lozana. Kad ga probije da produži uz glavne komunikacije – prugu i cestu – u smjeru Đurđevca;

– Trideset šestu diviziju JA da napada odsjek između Đolte i srednje Zanoge. Kad ga probije da produži sjevernim obroncima Bilogore u smjeru Budrovca;

– Trideset treću diviziju JA da napada odsjek kod Bogaza. Kad ga probije da produži grebenom Bilogore na zapad i vrši bočni pritisak na protivnika u Podravini;

SKICA BR.1. FRONT U SREDNJOJ PODRAVINI

26.4.1945.

– U armijsku rezervu stavljene su dvije divizije; Sedamnaesta kod Špišić Bukovice i Dvanaesta kod Topolovice u Bilogori.

Nastavak fronta od Starogradačkog Marofa uzvodno uz sjevernu obalu Drave držala je Prva bugarska armija, koja je napredovala mađarskim teritorijem u smjeru Međimurja.⁷ Nastavak fronta od Bogaza u smjeru Grubišnog Polja i dalje do rijeke Save držale su preostale divizije Treće armije i Prva armija JA.⁸ Treća armija JA imala je oko pedeset pet tisuća vojnika i starješina.

(Prilog: Skica br. 1. Front u srednjoj Podravini)

PRIPREME ZA PROBOJ FRONTA U SREDNJOJ PODRAVINI

Stab Pedest prve divizije JA odredio je ujutro 26. travnja 1945. zadatke svojim jedinicama u vezi napada na odsjeku fronta između Drave i Đolte.⁹ Trinaesti bugarski puk trebao je nastupati s dostignute crte (Drava – kota 110 – Starogradački Marof) uz nasip Skraklje preko potoka Neteče, Sašnatog Polja i Đuretine u smjeru Mekiša.¹⁰ Sedma vojvođanska brigada trebala je nastupati s dostignute crte (rasadnik Fijoke – središte Rogovca) preko potoka Lendave i Staroga Graca u smjeru Pitomače. Osmu vojvođanska brigada trebala je nastupati s dostignute crte (lug Šovice – središte Lozana) preko vinograda (kota 129) i polja Đolte (kota 130) u smjeru Otrovanca. Artiljerijska brigada od Bušetine trebala je pomagati obje pješadijske brigade, Bugarska artiljerija trebala je pomagati svom puku. U divizijskoj rezervi bila je Dvanaesta vojvođanska brigada, kojoj je naređeno da se razmjesti u Rogovcu i Lozanu.

Stab Trideset šeste divizije JA odredio je navečer 26. travnja zadatke svojim jedinicama u vezi napada na odsjeku fronta između Đolte i Srednje Zanoge.¹¹ Šesta vojvođanska brigada trebala je nastupati prugom od Špišić-Bukovice do željezničke stanice u Vukosavljevici, a potom poljskim putovima preko Turnašice do Sedlarice. Treća vojvođanska brigada trebala je nastupati zaobilazno od Špišić-Bukovice šumskom prugom i dolinom potočica Skrajne do Srednje Zanoge i napadati s južne strane u smjeru Turnašice. Ondje se trebala sastati sa Šestom brigadom i zatvoriti obruč oko Kozaka kod visa Radotića. Artiljerijska brigada od Špišić-Bukovice trebala je pomagati obje pješadijske brigade. U divizijskoj rezervi bila je Peta vojvođanska brigada, kojoj je naređeno da se razmjesti u Koriji i Golom Brdu.

Stab Trideset treće divizije JA odredio je ujutro 26. travnja zadatke svojim jedinicama u vezi napada na odsjeku fronta kod Srednje Zanoge i Bogaza.¹² Prva moslavačka brigada morala je odmah krenuti u Cremušinske Vinograde (kota 228) i na vis Skres (kota 231) kako bi spriječila njemačku Jedanaestu zrakoplovnu diviziju da ondje uredi rovove.¹³ Brigada je onamo stigla prije deset sati i zatekla na svakoj koti po dvadesetak Nijemaca i Kozaka koji su rekognoscirali teren. Poslije kraće pucnjave pobjegli su u smjeru Srednje Zanoge. U Cremušinskim Vinogradima ostavili su trojicu poginulih. Za odmazdu tukli su Vinograde topovima od Vukosavljevice. Zapaljivim granatama pogodili su dvije preostale kuće koje su izgorjele. Nakon toga Prva moslavačka brigada organizirala je izviđanje terena da bi se doznalo gdje se protivnik ukopao. Tek zatim moglo se ići u napad. Stab divizije odredio je da Prva moslavačka brigada treba nastupati od Cremušinskih Vinograda u smjeru visa Bogaza (kota 228) i kad ga osvoji da produži u smjeru južnog dijela Sedlarice (kota 273). Druga mo-

slavačka brigada treba nastupati od visa Gradine (kota 245) u smjeru kote 227 (zapadni rub Srednje Zanoge) i kad je osvoji da produži u smjeru južnog dijela Vukosavljevice (kota 235). Treća moslavačka brigada treba nastupati od Zidina (kota 141) u smjeru kote 147 (istočni rub Srednje Zanoge) i kad je osvoji da produži u smjeru visa Radotića (trig. toč. 238).

BORBE 26. TRAVNJA

Na odsjeku Pedest prve divizije JA Trinaesti bugarski puk od Starogradačkog Marofa uspostavio je prednjim dijelovima vatreni dodir s protivnikom kod nasipa Škraklje i potoka Neteče ujutro 26. travnja. Ocijenjeno je da se radi o čvrstom frontu pa se preko oficira za vezu kod štaba Treće armije JA zatražilo dodatno uputstvo o daljnjim namjerama. Odgovoreno je da se održava vatreni dodir, iscrpljuje protivnika i ispituju najslabije točke u njegovoj obrani.¹⁴

Sedma vojvođanska brigada uspostavila je ujutro 26. travnja vatreni dodir s protivnikom na potocima Neteči i Lendavi. Slično kao i Bugari, naišla je na čvrstu obranu i stala. Cekalo se na dodatna uputstva. Osmu vojvođanska brigada napala je 26. travnja oko sedam sati kovačku postavu uz cestu i potok Lendavu u sjevernom dijelu Lozana/ kod odvojka poljskog puteljka u smjeru kote 129. Napad je vodio komandant brigade major Svetislav Veličković.¹⁵ Zeljelo se klinom probiti do kote 129 i ugroziti protivnikovu obranu na sjeveru kod Staroga Graca i na jugu kod Đolte.

Kozaci su prozreli namjeru i pružili jak otpor. Komandantu brigade namjestili su klopku, nadajući se da će, kad ga zarobe, zaustaviti napadače. Komandant se nije dao zarobiti. Borio se i poginuo. S njim je poginuo načelnik štaba brigade Bogdan Stojaković i još četiri vojnika.¹⁶ Petorica su ranjena. Kozaci su imali više poginulih i ranjenih. Petorica su zarobljena.¹⁷ Istjerani su iz sjevernog dijela Lozana. Povukli su se u vinograde nekoliko stotina metara zapadno od glavne ceste. Ondje su na brzinu iskopali nove rovove. Spriječili su prodor do kote 129. Brigada iz razumljivih razloga nije išla u potjeru. Pogibija dvojice rukovodilaca nije to dopuštala. Stab divizije naredio je da se povue na odmor u Rogovac, a na njeno mjesto uputio je Dvanaestu vojvođansku brigadu.¹⁸

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA Šesta vojvođanska brigada rasporedila se ujutro 26. travnja poljem od mosta na potoku Lendavi, u južnom dijelu Lozana, do pruge blizu kote 131 i dalje u smjeru Zidina. Uputila je izviđače prema Vukosavljevici. Oni su otkrili protivničke položaje kod željezničke stanice, visa Radotića i Srednje Zanoge. Brigada je ocijenila da ih ne može probiti pa je zatražila dodatna uputstva. Iz štaba divizije odgovoreno je da se i dalje obavlja aktivno izviđanje, ali da se ne izvode napadi dok ostale brigade ne budu pripravne za borbu i dok se ne dozna kakve će rezultate postići Trideset treća divizija JA.¹⁹

Na odsjeku Trideset treće divizije JA Sve brigade krenule su u napad navečer 26. travnja u 22 sata. Treća moslavačka brigada izvela je tri juriša na vis Radotić, ali je svaki put naišla na žestok otpor i morala odustati. Borba se svršila ujutro 27. travnja u četiri sata. Brigada se rasporedila uz šumsku prugu ispod sjevernih padina visa Gradine. Desnim krilom držala je spoj sa Šestom vojvođanskom brigadom kod Zidina. Druga moslavačka brigada osvojila je kotu 227 na zapadnom rubu Srednje Zanoge, ali nije uspjela ovladati podnožjem kojim je vodio put u smjeru Vukosavljevice. Kozaci su imali du-

boke rovove i pružili su jak otpor. Brigada se rasporedila stazom i uz šumsku prugu od kote 227 do sjevernog podnožja visa Skresa. Desnim krilom držala je spoj s Trećom moslavačkom brigadom. Prva moslavačka brigada u dvosatnoj borbi svladala je otpor na koti 273 i visu Bogazu (kota 228). Kozaci su odstupili na Veliko brdo, južno od Turnašice i vis Karšanj kod Sedlarice. Odanle su izveli tri protunapada, ali bezuspješno. Brigada je imala dosta municije i svaki put ih je dočekivala gustim barazima iz automatskog oružja. Koristila se rovovima koje je uredila za vrijeme borbi na zapadnom sektoru virovitičkog mostobrana u siječnju 1945. Zadržala je osvojene visove. Desnim krilom držala je spoj s Drugom moslavačkom brigadom.²⁰

U borbama je Trideset treća divizija nanijela protivniku gubitke od oko stotinu izbačenih iz stroja, među kojima i nekoliko zarobljenih. Od zarobljenika se doznalo da vis Radotić drži Prvi domobranski puk, a Srednju Zanogu, Veliko brdo i Karšanj Četvrti kubanski puk. Na svojoj strani divizija je imala trinaest poginulih, devedeset tri ranjena i četiri nestala.

Prema tome Trideset trećoj diviziji nije pošlo za rukom istjerati protivnika iz rajona Vukosavljevice, ali je lijevim krilom duboko prodršla na zapad, ugrozila njegove postave kod Srednje Zanoge i visa Radotića te ih spriječila da se preko Bogaza i Brzaje povežu s postavama na visu Bubnju kod Zrinske. U stvari odvojila je protivničke snage u Podravini od onih u Bilogori. Stvorila je uvjete da se u napravljenu brešu uvedu nove snage i produži grebenom Bilogore na zapad, te odande vrši bočni pritisak u smjeru sjevera i juga.

BORBE 27. TRAVNJA

Na odsjeku Pedeset prve divizije JA Trinaesti bugarski puk i Sedma vojvođanska brigada izveli su nekoliko napada na okuci koju čine potoci Neteća i Lendava, istočno od Staroga Graca. Protjerali su Kozake u Stari Gradac pa su oni zaposjeli poljski put koji vodi od Drave do središta i odande uz glavnu cestu do kote 115, sjeverno od odvojka puta za Rogovac. Navečer su Kozaci izveli dva protunapada s namjerom da povrate izgubljene položaje, ali bezuspješno.

Dvanaesta vojvođanska brigada naišla je na jak otpor na polju Đolti kod kote 130 pa je odustala od ponavljanja napada i zadržala se na dostignutoj crti uz zapadni rub Lozana.²¹

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA Treća vojvođanska brigada krenula je ujutro 27. travnja iz Virovitice prema Srednjoj Zanogi. Ondje je preuzela položaje od Treće moslavačke brigade, koja se pomakla na zapad. Navečer u 21,45 sati krenule su Treća i Šesta vojvođanska brigada u napad na kozačke postave kod Srednje Zanoge, visa Radotića i željezničke stanice u Vukosavljevici. Iz Špišić-Bukovice pomagala ih je Artiljerijska brigada, koja je pogodila više bunkera kod željezničke stanice. Unatoč tomu, Kozaci su se žilavo branili i odbili napade pješadijskih brigada pa su se one oko ponoći vratile na polazne položaje. Procijenjeno je da su Kozaci imali oko šezdeset pet izbačenih iz stroja. Na svojoj strani brigade su imale devet poginulih i trideset šest ranjenih.²²

Na odsjeku Trideset treće divizije JA Kozaci i Nijemci uočili su opasnost koja im prijeto od dubokog prodora Trideset treće divizije na zapad. Zbog toga su nastavili protunapadima od Velikog brda i Karšnja na položaje Prve moslavačke brigade kod kote 273 i visa Bogaza. Do podne 27. travnja još su četiri puta jurišali, ali i dalje

bezuspješno. Međutim, na visu Grebenskoj (kota 224), kilometar i pol južnije od Bogaza nalazilo se oko četirista Nijemaca. Njih je prijedodne pokušala svladati Brigada »Matija Gubec« iz sastava Trideset druge divizije JA, ali u prvom napadu nije uspjela. U dvanaest sati pripremila se ponoviti napad, ali su je Nijemci preduhitrili i probili se iz okruženja na sjever.²³ U nastavku napali su bataljon Prve moslavačke brigade na visu Bogazu, istjerali ga iz rovova i produžili u smjeru Otrovanečkog brijega. Nakon pola sata bataljon se vratio u rovove. Nijemci se nisu usudili ostati na visu Bogazu jer su strahovali da ih ne opkole bataljoni Brigade »Matija Gubec« i prve moslavačke.

Treća moslavačka brigada, nakon što je dobila zamjenu kod Srednje Zanoge, premjestila se navečer na visu Bogaz i odande produžila kilometar i pol na sjeverozapad do nebranih visova Sječice i kote 224, južno od Otrovanečkog brijega. Ondje se pripremila za napad na protivničke postave oko Otrovanečkog brijega.²⁴

BORBE 28. TRAVNJA

Na odsjeku Pedeset prve divizije JA Trinaesti bugarski puk vršio je pritisak na protivničku obranu uz poljski put od Drave do sjevernog ruba Staroga Graca (kod trig. toč. 109), ali nije polučio napredak.

Sedma vojvođanska brigada izvela je 28. travnja u tri sata automatskim oružjem i bombama napad na protivničku obranu po vertikalni uz istočni rub Staroga Graca. Do četiri sata ovladala je sokakom, kojim vodi put u smjeru Rogovca i krenula prema središtu. Kozaci su u 4,45 sati poduzeli iz središta žestok protunapad i vratili brigadu do njenih polaznih položaja uz potoke Neteću i Lendavu. U borbama 27. i 28. travnja Sedma je brigada imala jedanaest poginulih i četrdeset ranjenih. Približno toliko ili nešto veće gubitke zadala je protivnoj strani.

Dvanaesta vojvođanska brigada od Lozana održavala je vatreni dodir s Kozacima u vinogradima i u polju Đolti te pokušavala naći najslabiju točku u njihovom rasporedu. U dvodnevnom pripucavanjima pretrpjela je gubitke od tri poginula i devet ranjenih. Nije utvrđeno kolike je gubitke nanijela protivnoj strani.²⁵

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA Dvije vojvođanske brigade – Šesta od Špišić-Bukovice i Treća od Srednje Zanoge – ponovile su 28. travnja u 9,45 sati napad na kozačke postave kod željezničke stanice u Vukosavljevici, na visu Radotiću i u podnožju Srednje Zanoge. Šesta brigada stigla je blizu željezničke stanice, uništila osam bunkera, ali je zatim protunapadom uz podršku topova i minobacača vraćena na polazne položaje. Zbog ravnog terena nije se preko dana usudila ponavljati napad. Treća brigada potisnula je Kozake iz istočnog podnožja Srednje Zanoge i stigla do rovova na visu Radotiću. Odanle je protunapadom vraćena na polazne položaje. Brigada je u toku dana još dva puta jurišala na vis, ali je odbijena. Zbog teškoća u opskrbi Artiljerijske brigade granatama izostala je podrška topništva što se odrazilo na rezultate. Procijenjeno je da su Kozaci imali oko pedeset izbačenih iz stroja. Na svojoj strani brigade su imale osmoricu ranjenih.²⁶

Na odsjeku Trideset treće divizije JA Dvije moslavačke brigade – Druga od kote 273 i Treća od kote 224 – napale su noću 28. travnja u jedan sat neprijateljske postave oko visa Karšnja (trig. toč. 262) i Otrovanečkog brijega (kota 275), južno od Sedlarice i Velike Črešnjevici. Druga je brigada u jednosatnoj borbi protjerala protivničke predstraže s južnih prilaza oko visa Karšnja i u

produženju pokušala osvojiti sam vis. Naišla je na jači otpor i stala. Treća je brigada u dvosatnoj borbi osvojila Otrovanečki brijeg. U pet sati neprijatelj je od Velike Črešnjovice i Sedlarice izveo protunapad na Treću, a od Podaršanja i Velikog brda na Drugu brigadu. Iz Sedlarice pomagalo je topništvo i minobacači. Brigade se nisu dospjele pripremiti za obranu pa su morale napustiti osvojene visove. Vratile su se na polazne položaje.²⁷

Na lijevom krilu Trideset treće divizije napredovala je Trideset druga divizija JA. Njene dvije brigade stigle su do Visa (trig. toč. 288), južno od Male Črešnjovice. Brigada »Braća Radić« zaposjela je 28. travnja dijagonalu od kote 262 preko Dugačke kose i Rudnika uglja (kota 244) do brda Visa, a Prva zagorska brigada vertikalno od Visa do Turskih grobova (kota 257). Sam Vis držao je jedan bataljon Prve zagorske brigade. Štab Treće armije JA želio je dubokim prodorom grebenom Bilogore na zapad što prije izmanevrirati protivničku obranu u Podravini kod Staroga Graca i u južnoj Bilogori kod Grubišnog Polja.²⁸ U tom smislu naredio je Trideset šestoj diviziji da svoju Petu brigadu, koja se odmarala u Koriji i Golom Brdu, uputi navečer 28. travnja u smjeru Rudnika uglja, južno od Male Črešnjovice, sa zadatkom da pojača osvojene položaje. Međutim, neprijatelj je uočio opasnost koja mu prijeli pa je naredeno njemačkoj Jedanaestoj zrakoplovnoj diviziji da pokuša zaustaviti prodor na zapad. Zapovjednik divizije uputio je 28. travnja u dvadeset sati manji bataljon od dvjesto vojnika da preotmu Vis te da se utvrde za obranu. Nijemci su energičnim jurišem protjerali bataljon Prve zagorske brigade prema Turskim grobovima i zaposjeli Vis. Bataljon je pri tome imao četvoricu poginulih, šesnaestoricu ranjenih i trojicu zarobljenih. Izgubio je puškomitraljez i pušku. Peta vojvođanska brigada nije mu stigla pomoći.²⁹

PROBOJ FRONTA U SREDNJOJ PODRAVINI

U skladu sa zapoviješću štaba Treće armije JA, štab Pedeset prve divizije naredio je podređenim jedinicama da pojačaju pritisak na protivničku obranu te da se pripreme za masovni juriš. U tu svrhu je Artiljerijska brigada cijelog dana 29. travnja topovima i minobacačima gađala otkrivene ciljeve po cijelju dužini protivničkog fronta. Povremeno je tukla i bugarska artiljerija. Navečer 29. travnja dana je posebno jaka artiljerijska priprema u trajanju od petnaest minuta. U 20,15 sati sve su se jedinice podigle iz rovova i primakle protivničkim položajima. U 20,30 sati izveden je masovni napad.

Trinaesti bugarski puk istjerao je Kozake iz rovova uz poljski put između Drave i sjevernog ruba Staroga Graca. Oni su se povukli nasipom do puta koji vodi od skele kod Križnice do Dravske ulice u Pitomači. Puk ih je slijedio i u produženju napada protjerao u Pitomači. Zatim je puk produžio uz južnu obalu Drave i slijedećeg jutra 30. travnja oslobodio Šašnato Polje. Kozачki zaštitni odjel povukao se bez otpora u Đuretinu.

Sedma vojvođanska brigada snažnim naletom svladala je otpor na vertikali uz istočni rub Staroga Graca i potom usmjerila napadačke kolone prema središtu. Odanle su Kozaci pružili žilav otpor, ali ih je brigada prisilila na povlačenje prema Pitomači. U 21,15 sati oslobođen je Stari Gradac. Bez zadržavanja nastavljena je potjera. Do tri sata slijedećeg jutra 30. travnja stiglo se do prvih kuća u istočnom dijelu Pitomače.

Dvanaesta vojvođanska brigada svladala je otpor u vinogradima i poljima zapadno od Lozana te u 21 sat os-

vojila dobro utvrđenu kotu 130 u polju Đolti. Kozaci su se povukli prema Otrovancu. Brigada ih je slijedila i do zore slijedećeg jutra stigla na kilometar od istočnog ruba Otrovanca. Ondje je otporom zaustavljena.³⁰

Pred zoru 29. travnja – na lijevom krilu Pedeset prve divizije – dvije brigade Dvanaeste divizije JA (Četvrta i Dvanaesta slavonska) preuzele su odsjek fronta od potoka Lendave do Srednje Zanoge.³¹ Taj odsjek držala je dotad Sesta i jedan bataljon Treće vojvođanske brigade Trideset šeste divizije. Četvrta slavonska brigada s dva bataljona zaposjela je odsjek od južnog ruba Lozana do Druge (kotâ 131), a Dvanaesta s dva bataljona od pruge do istočnog ruba Srednje Zanoge (kota 147). Po jedan bataljon iz svake brigade držan je u rezervi u Spišić-Bukovici. Ondje se smjestila i Osječka brigada koja je držana u divizijskoj rezervi.

Prilikom smjene u Srednjoj Zanogi Kozaci su topovima tukli položaje, ali im je uzvratila artiljerija Trideset šeste divizije. Nakon toga kozačko topništvo više se nije javljalo. Izgleda da su utrošili zalihe. Preko dana bataljoni su iscrpljivali protivničku obranu. Teškim minobacačima gađali su otkrivene ciljeve. Kozaci su sve slabije uzvraćali. Izgleda da su bili u općoj oskudici sa zaliham, kako za teško tako i za lako oružje. U podne ponudili su pregovore o predaji. Iz štaba divizije odgovoreno je da se nema o čemu pregovarati. Ako se žele predati neka odlože oružje i izađu iz rovova. Nisu pristali. Iz toga se moglo zaključiti da su imali nečasne namjere. Možda su se željeli domoći divizijske bojne komore sa zaliham granata i metaka.³²

Navečer 29. travnja u 19,30 sati jedan bataljon Četvrtе slavonske brigade protjerao je bez otpora kozački zaštitni odjel s pustare Đolte i produžio do sjevernog ruba Vukosavljevice, koja je već bila oslobođena. Drugi bataljon na svome nastupnom smjeru nije naišao na protivnika pa je i on bez teškoća stigao u Vukosavljevicu. Odanle su oba bataljona produžila preko sjevernog ruba Turnašice (koja je također već bila oslobođena) u smjeru Podaršanja i južnog ruba Otrovanca, kamo se stiglo do zore 30. travnja.

Dvanaesta slavonska brigada izvela je navečer 29. travnja u 19,30 sati napad na obranu kod visa Radotića. Energičnim jurišem podigla je iz rovova kozački zaštitni odjel i protjerala u Vukosavljevicu. Izgleda da se glavni napad povukla prije početka napada. U produženju brigada je stigla do druge obrambene linije na visovima oko istočnog i južnog ruba Vukosavljevice kod kote 235. I ondje su zatečeni samo zaštitni dijelovi, nešto jači kod kote 235, a glavna se povukla ranije. Željeznička stanica uopće nije branjena. Poslije jučerašnjeg napada Vojvođana, Kozacima se nije dalo popravljati uništene bunke. Shvatili su da je sve izgubljeno. Oko ponoći 29/30. travnja osvojena je druga obrambena linija. Kozачki zaštitni dijelovi povukli su se prema Otrovancu. Ispred njih povukla se glavna. Brigada je do zore oslobodila Vukosavljevicu i ondje ostala na odmoru.³³

Peta vojvođanska brigada stigla je ujutro 29. travnja u zapadni dio Srednje Zanoge i preuzela položaje od Druge i Treće moslavačke brigade na kotama 224 i 273. Moslavčani su se pomakli na zapad. Sesta vojvođanska brigada, nakon što je predala položaje kod Lendave Četvrtоj slavonskoj brigadi, prešla je na Turske grobove u divizijsku rezervu. Bataljon Treće vojvođanske brigade, nakon što je predao položaje u istočnom dijelu Srednje Zanoge Dvanaestоj slavonskoj brigadi, pomjerio se u zapadni dio, gdje je bila glavna brigada.

Tokom dana dvije brigade Trideset šeste divizije JA pripremile su se za večernji napad. Teškima minobacačima povremeno su gađale otkrivene ciljeve u protivničkom rasporedu. Oko trista Čerkeza na Karšanju tražilo je obustavu vatre i ponudilo pregovore o predaji. Štab divizije udovoljio je zahtjevu i primio pregovarače, ali nije prihvatio nikakve uvjete o predaji izvan međunarodnih konvencija. Čerkezima to nije odgovaralo pa od pregovora nije bilo koristi.³⁴

Navečer 29. travnja u 19,30 sati izveden je napad. Treća vojvođanska brigada energičnim jurišem svladala je do 22,30 sati otpor u prvoj obrambenoj liniji na Velikom brdu i visu Karšnju, južno od Turnašice i Sedlarice te prisilila Kozake i Čerkeze na odstupanje. U nastavku juriša probijena je 29/30. travnja u jedan sat druga obrambena linija i potom oslobođena Turnašica i Sedlarica. Protivnik se povukao do rezervne zaprečne linije u južnom dijelu Otrovanca, gdje je otprije imao dobro uređene rovove. Brigada je stigla do sjevernog ruba Sedlarice i jedan bataljon postavila na osiguranje, a ostalima dala odmor.

Peta vojvođanska brigada probila je 29. travnja u 22,30 sati prvu obrambenu liniju na Otrovančekom brijegu, a iza ponoći drugu kod južnog ruba Velike Črešnjice. Kozaci su se povukli u sjeverni dio mjesta do puta koji vodi u smjeru Male Črešnjice. Brigada je do zore 30. travnja oslobodila južnu polovicu Velike Črešnjice i pokušala prodrijeti u sjeverni dio, ali je jačim otporom zaustavljena.

U borbama noću 29/30. travnja Trideset šesta divizija nanijela je protivniku gubitke od oko pedeset tri poginula sto dva ranjena i jednog zarobljenog. Zaplijenjene su veće količine oružja i opreme. Na svojoj strani divizija je imala dvanaest poginulih i četrdeset jednog ranjenog.³⁵

Dvije moslavačke brigade (Druga i Treća) predale su 29. travnja prije podne položaje dvjema vojvođanskim brigadama i otišle u smjeru Turskih grobova i Rudnika uglja. Ondje su se pripremile za prodor u smjeru Suhe Katalene. Prije toga trebalo je osvojiti Vis (trig. toč. 288) kojeg je prošlog dana preoteo oslabljeni njemački bataljon. Taj zadatak dobila je Brigada »Braća Radić« iz Trideset druge divizije i Prva moslavačka iz Trideset treće divizije. One su u trinaest sati, poslije minobacačke pripreme, izvele energičan napad i u dvosatnoj borbi svladale obranu. Poginulo je oko dvadeset i ranjeno trideset Nijemaca. Zaplijenjeno je nešto oružja i opreme. Ostatak njemačkog bataljona povukao se u Malu Črešnjevicu. Brigade su imale devet poginulih i trideset dva ranjena, od toga Brigada »Braća Radić« jednog poginulog i jedanaest ranjenih.³⁶ Nakon toga bio je otvoren prolaz ostalim brigadama u smjeru zapada.

Navečer 29. travnja dvije moslavačke brigade (Druga i Treća) krenule su u smjeru Suhe Katalene. Do ponoći Treća je brigada dostigla crtu od kote 243 (Gašparov brijeg) do zaselka Torine, južno od Suhe Katalene. Druga je brigada zaposjela Kozarevačke vinograde u visini kote 244. Prva se brigada kretala u drugom ešalonu kao divizijska rezerva.³⁷

PROBOJ REZERVNOG FRONTA

Poslije noćnog proboja fronta na cijeloj dužini od Drave do Srednje Zanoge i produženog kraka do brda Visa, neprijatelj je pokušao ujutro 30. travnja 1945. zaustaviti snage Treće armije JA na rezervnom frontu. Linija toga fronta vodila je od Drave preko Đuretine, istočnog dijela Pitomače do jugoistočnog ruba Otrovanca (kota 131) i odanle preko sredine Velike Črešnjice

do Male Črešnjice. Grebenom Bilogore duboko na zapad prodrle su dvije divizije Desetog korpusa JA do vertikale Suha Katalena – Ribnjačka. U južnoj Bilogori od Zrinske do Ilove neprijatelj je još uvijek pružao žestok otpor, ali su i ondje primijećeni znakovi popuštanja. Dvadeset druga njemačka divizija iz rajona Grubišnog Polja počela se povlačiti u smjeru Severina.³⁸

Za rezervni front kod Pitomače i Otrovanca iskorištena je fortifikacija koju je Druga kozačka konjička divizija uredila još u siječnju 1945. prilikom borbi na zapadnom sektoru virovitičkog mostobrana. Razlika je u tome što su je zaposjele slabije snage, vjerojatno jedan oslabljeni puk. Glavnina obiju kozačkih divizija odmakla se u rajon Đurđevca da bi pripremila novu zaprečnu liniju. U tom smislu otporom kod Pitomače i Otrovanca trebalo je dobiti na vremenu kako bi se dospjelo urediti novu fortifikaciju.

Štab Treće armije JA izdao je 30. travnja 1945. u 13 sati zapovijest kojom nalaže podređenim jedinicama da produže napadima i probiju protivnikov rezervni front. Istodobno određeni su smjerovi nastupanja i zone širenja. Osnovni pravac Pedeset prve divizije ostao je i dalje uz glavne komunikacije prema zapadu, s tim što treba povećati zonu širenja na desnom krilu. Zadatak je Dvanaeste divizije da, nakon što oslobodi Otrovanec, produži u smjeru Dinjevca i pomogne Pedeset prvoj diviziji svladati otpor u Pitomači, Kladarama i Kloštru Podravskom. Zatim da se prikupi na sektoru Kozarevca gdje će dobiti novi zadatak. Zadatak je Trideset šeste divizije da, kad oslobodi sjevernu polovicu Velike Črešnjice, produži podnožjem sjevernih obronaka Bilogore u smjeru šume Velika sječa uz prugu između Sirove Katalene i Kloštra Podravskog. Desnim krilom da drži spoj s Dvanaestom, a lijevim s Trideset trećom divizijom. Kod Velike sječe spaja se s lijevim krilom Pedeset prve divizije i produžava u smjeru Budrovca i Mičetinca. Zadatak je Trideset treće divizije da, kad slomi otpor kod Male Črešnjice i Kozarevca, produži u smjeru Jasenika i Zida.³⁹ Prije izdavanja zapovijesti štab Treće armije dao je divizijama telefonom ili radio-štanicom istovjetne zadatke pa su one bez prekida mogle nastaviti započetim operacijama od prošle noći. Armijski centar veze stigao je prijepodne u Sedlaricu.

Sve su jedinice poslije kraćeg odmora i opskrbe napadačkih kolona, a neke i bez toga, produžile ujutro 30. travnja napadati protivnikovu obranu. Na odsjeku Pedeset prve divizije JA Trinaesti bugarski puk od Sašnatog Polja protjerao je kozački zaštitni odjel iz Đuretine i poslijepodne oslobodio mjesto. Ondje ga je zamijenio Trideseti puk Osme bugarske divizije. Sedma vojvođanska brigada iz zaleta probila je ujutro 30. travnja u tri sata obranu uz istočni rub Pitomače i natjerala je u središte. Ondje su Kozaci, također, imali otprije dobre fortifikacije pa su nastavili pružati otpor. Brigada je dopodne oslobodila istočnu polovicu mjesta. Kozački položaji bili su izvan dometa teške artiljerije pa je štab divizije naredio lakom protuoklopnom divizionu da iz pokreta pomaže dalje napredovanje. Borbe su nastavljene poslijepodne i navečer. Borilo se za svaku ulicu i veći objekat. Do ponoći svladan je otpor. Pitomača je oslobođena. Kozaci su se povukli u smjeru Đurđevca. Prednji redovi brigade stigli su do Josinog potoka između Pitomače i Kladara.

U borbama 29. i 30. travnja kod Staroga Graca i Pitomače zadani su neprijatelju osjetni gubici. Sedma vojvođanska brigada imala je petoricu poginulih i više ranjenih.⁴⁰

Dvanaesta vojvodanska brigada probila je ujutro 30. travnja slabo branjene položaje uz sjeveroistočni rub Otrovanca kod kote 125 i pomogla Sedmoj brigadi osloboditi Pitomaču. Zatim je napredovala uz prugu i do ponoći 30. travnja stigla do Josinog potoka uz istočni rub Dinjevca. U sukobima 29. i 30. travnja nanijela je protivniku stanovite gubitke. Na svojoj strani imala je jednog poginulog i nekoliko ranjenih.⁴¹

Na odsjeku Dvanaeste divizije JA pokušala je Četvrta slavenska brigada (s trećim bataljonom i jednom četom drugog bataljona) prijedodne 30. travnja probiti obranu uz jugoistočni rub Otrovanca. Naišla je na jači otpor i odustala. Nije se bez topova moglo uništiti dobro uređene bunkere. Teški minobacači nisu bili dovoljni, a artiljerija vojvodanskih divizija bila je predaleko. Moralo se pričekati da se primakne. Kozaci su s tim računali i čim su osjetili opasnost napustili su bunkere. Otišli su navečer u smjeru Dinjevca. Zatim je brigada ušla u naselje pa je tako i Otrovanec oslobođen. U sukobima 29. i 30. travnja brigada je nanijela protivniku stanovite gubitke. Na svojoj strani imala je jednog poginulog i osmoricu ranjenih.⁴²

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA Peta vojvodanska brigada produžila je cijelog dana 30. travnja napadima u sjevernom dijelu Velike Črešnjevce. Tek u sumrak svladala je otpor i protjerala Kozake u smjeru Grabrovnice. Time je oslobođena sjeverna polovica mjesta i istodobno likvidirana posljednja otporna točka u protivničkom rezervnom frontu u srednjoj Podravini. Izravnata je fronta na vertikalni uz Josin potok i uskotračnu prugu od Pitomače do Male Črešnjevce. Otvoren je prolaz s obje strane glavnih komunikacija u smjeru Đurđevca. U borbama 30. travnja Peta vojvodanska brigada nanijela je protivniku gubitke od oko šezdeset poginulih, sto trideset ranjenih i trojicu zarobljenih. Zaplijenjene su velike količine oružja i opreme. Na svojoj strani brigada je imala šesnaest poginulih i sto šest ranjenih.⁴³

Na odsjeku Trideset treće divizije JA Prva moslavačka brigada pokušala je 30. travnja u devet sati istjerati protivnika iz Male Črešnjevce, ali je naišla na čvrstu obranu i u dvanaest sati odustala. Rasporedila se na kotama 202 i 244 kod južnog ruba naselja. Druga moslavačka brigada pokušala je 30. travnja u devet sati istjerati protivnika iz Kozarevačkih vinograda. Do jedanaest sati to joj je pošlo za rukom, ali je onda protunapadom u dvanaest sati vraćena na polazne položaje. Treća moslavačka brigada napala je protivnika na visu Motvice (kota 149), istočno od Suhe Katalene. Energičnim nalletom svladala je otpor i ovladala visom. Protivnik se povukao u smjeru Prugovca. Brigada je ušla u Suhu Katalenu.

U borbama je Trideset treća divizija nanijela protivniku gubitke od oko dvadeset poginulih i desetak ranjenih. Na svojoj strani imala je osam poginulih i dvadeset pet ranjenih.⁴⁴

Navečer 30. travnja, kad je Peta vojvodanska brigada svladala otpor u sjevernoj polovici Velike Črešnjevce, sve neprijateljske snage iz rajona Otrovanca, Velike i Male Črešnjevce i Kozarevca povukle su se u smjeru Budrovca. Onamo su zatim ušle snage Treće armije JA.⁴⁵

Istodobno probijen je front u južnoj Bilogori i na rijeci Ilovi. Neprijatelj se povukao na novu frontalnu liniju koja je vodila od Zida (jugozapadni rub Sirove Katalene) preko Severina i Nove Rače do rijeke Česme i dalje preko Moslavine u smjeru rijeke Save. Na toj liniji

pokušalo se zaustaviti napredovanje snaga Prve i Treće armije na zapad, ali se ubrzo i odatle moralo povući.

FRONT KOD ĐURĐEVCA

Prije nego što se povukao s rezervnog fronta kod Pitomače, neprijatelj je uputio glavninu svojih snaga na područje Đurđevca sa zadatkom da pripreme i zaposjednu novi front. U hodu pregrupirao je pukove, neke ukinuo, a neke fuzionirao. Kozачki korpus stavljen je pod operativno zapovjedništvo Dvadeset prvoga brdskog korpusa.

Novi front vodio je od Drave (skela za Bukevlje) preko Drenovice, Sirina (kota 117), Severovaca, ceste između Đurđevca i Kalinovca (kota 129), potoka Čivičevca (kota 118), glavne ceste i pruge (kilometar istočno do žst. Đurđevac), kote 144, kote 161, Kambinice, istočnog ruba Budrovca i Vinogradine do Zida. Sjeverni odsjek od Drave do Đurđevca zaposjela je Prva, a od Đurđevca do Zida Druga kozočka konjička divizija.⁴⁶

Štab Treće armije JA izveo je pred protivnički front kod Đurđevca svoje divizije u slijedećem rasporedu:⁴⁷

– Pedeset prvu diviziju JA, kojoj pomaže bugarski puk, sa zadatkom da napada odsjek od Drave do Đurđevca. Kad ga probije da produži u smjeru Koprivnice;

– Trideset šestu diviziju JA, sa zadatkom da napada odsjek od Đurđevca do Budrovca. Kad ga probije da produži podnožjem i sjevernim obroncima Bilogore u smjeru Šemovca i Hampovice te da obuhvatnim manevrima pomaže Pedeset prvoj diviziji likvidirati otporna gnijezda uz glavne komunikacije;

– Deseti korpus JA, sa zadatkom da Trideset trećom divizijom napada odsjek od Vinogradina do Zida. Kad ga probije da produži u smjeru Bjelovara. Dvanaestu diviziju JA, koja je privremeno stavljena pod operativno zapovjedništvo Desetog korpusa, da drži u armijskoj rezervi kod Suhe i Sirove Katalene do proboja fronta kod Budrovca i Đurđevca. Nakon toga da je uputi grebenom Bilogore, na lijevom krilu Trideset šeste divizije, u smjeru Rakitnice.

(Prilog: Skica br. 2. Front kod Đurđevca.)

NAPREDOVANJE 1. SVIBNJA

Na odsjeku Pedeset prve divizije JA Bugarski puk krenuo je ujutro 1. svibnja iz Đuretine preko Mekiša Podravskog, Brodiča, Gajca i Netiga u smjeru Ferdinandovca. Zbog nedovoljno obilježenih i ne osobito prohodnih puteljaka (a možda i nedovoljne suradnje sa žiteljstvom) kretao se sporo. Navečer nije uspostavio vezu s desnim krilom Osme vojvodanske brigade kod Hladne Vode uza zapadni rub Ferdinandovca.

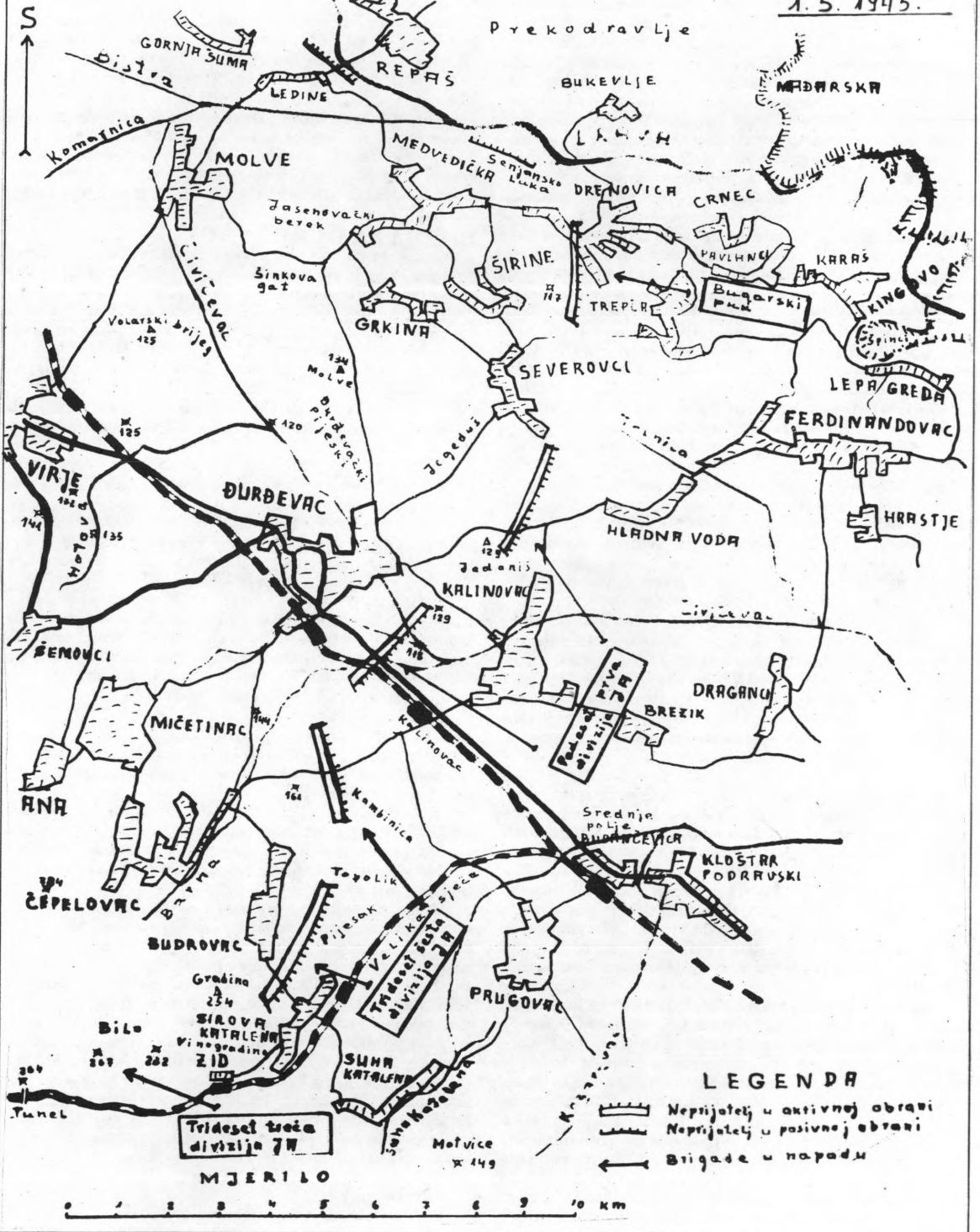
Sedma vojvodanska brigada od Pitomače nastavila je ujutro 1. svibnja potjeru za Kozacima. Prošla je kroz Kladare, Kloštar Podravski, Budančevicu i stigla do željezničke stanice Kalinovac. Ondje se rasporedila za prodor u Đurđevac. Kod potoka Barne, kilometar jugoistočno od predgrađa, naišla je na žilav otpor i morala stati. Imala je dvojicu poginulih i nekoliko ranjenih.⁴⁸

Dvanaesta vojvodanska brigada od južnog ruba Pitomače nastupala je preko Dinjevca, Oderjana i Prugovca do Sirove Katalene. Uputila je izviđače u Veliku sječu i kod Kambinice otkrila kozočke položaje. Rasporedila se uz prugu između Budančevice i Sirove Katalene i čekala daljnje instrukcije. Štab divizije odobrio joj je u Prugovcu jednodnevni odmor.

Osma vojvodanska brigada, koja je bila u divizijskoj rezervi u Rogovcu, kretala se u drugom ešalonu glavnim komunikacijama iz Sedme brigade. Dopodne 1.

SKICA BR. 2. FRONT KOD ĐURĐEVCA

1. 5. 1945.

svibnja stigla je u Kloštar Podravski. Desnim krilom od Pitomače zahvatila je Podravske Sesvete, Dragance i Brezik. Pokušala je uspostaviti vezu s bugarskim pukom kod Drave, ali nije uspjela. Poslijepodne štab divizije uveo je Osmu brigadu u borbu na desnom krilu Sedme brigade. Rasporedila se uz cestu od sredine Kalinovca do kapelice u Hladnoj Vodi. Navečer je prednjim redovima uspostavila vatreni dodir s Kozacima kod Severovaca i na putu od Kalinovca za Đurđevačke pijeske (kota 129).⁴⁹

Na odsjeku Dvanaeste divizije JA Budući da se neprijatelj bez otpora povukao s nastupnog smjera divizije, određen joj je jednodnevni odmor u zatečenim mjestima. Štab divizije to je iskoristio da bi se u brigadama proslavio Prvi maj. Četvrta slavenska brigada postavila se ujutro 1. svibnja na središnjem trgu u Otrovancu. Komesar brigade održao je govor o značaju međunarodnog praznika rada i navijestio skorašnji svršetak rata. Poslijepodne brigadni Propagandni odsjek pripremio je kulturno-umjetnički program za vojsku i mještane. U tu svrhu napravljena je na trgu improvizirana bina. Brigadni pjevački zbog pjevaog je Internacionalu i Pjesmu mrtvih proletera. Kazališna družina izvela je skeč »Iz života sovjetskih partizana«. Članovi kazališne družine recitali su stihove i prozu: S Drine, Pismo partizana majci i Vodi nas Tito. Poslije priredbe održano je sportsko natjecanje. Na programu je bilo trčanje na 100 m, štafeta 4x100, boks i nogometna utakmica.⁵⁰

Na sličan način proslavila je Prvi maj Dvanaesta slavenska brigada u Vukosavljevici i Turnašici, dok je Osječka brigada priredila navečer 30. travnja veliko slavlje u Špišić-Bukovici. Odanle se 1. svibnja premjestila u Veliku Črešnjevicu.⁵¹

(Slika: Spomen-kosturnica poginulim Vojvodanima i Slavoncima na groblju u Špišić-Bukovici)

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA kad se odmotala i opskrbila zalihama municije, Peta vojvodanska brigada (pojačana jednim bataljonom Treće brigade) krenula je ujutro 1. svibnja od Velike Črešnjevice u potjeru za protivnikom. Kretala se preko Grabrovnice, Dinjevca i Prugovca do pruge u šumi Velika sječa, gdje je preuzela položaje od Dvanaeste vojvodanske brigade. Navečer je uspostavila vatreni dodir s protivnikom kod Kambinice.

Sesta vojvodanska brigada (pojačana jednim bataljonom Treće brigade) kretala se od Velike Črešnjevice preko Male Črešnjevice, Kozarevca i Suhe Katalene do Sirove Katalene. Odanle je navečer uspostavila vatreni dodir s protivnikom kod Budrovca. Preostali bataljon Treće brigade kretao se u drugom ešalonu do Prugovca, gdje je zadržan u divizijskoj rezervi. Artiljerijska brigada se također kretala u drugom ešalonu do Oderjana i Prugovca. Ondje se rasporedila i pripremila za djelovanje. Divizijska bolnica smjestila se u Dinjercu, a previjalište u Prugovcu.⁵²

Na odsjeku Trideset treće divizije JA Prva moslavačka brigada iz južnog dijela Male Črešnjevice i Druga iz Kozarevačkih vinograda krenule su prijepodne 1. svibnja u smjeru Zida. Treća moslavačka brigada držala je Suhu Katalenu do dolaska Šeste vojvodanske brigade. U osamnaest sati krenula je u smjeru visa Bila, jugozapadno od Budrovca. Budući da Kozaci i Nijemci nisu dospjeli zaposjesti planirane položaje kod Vinogradine i Zida, brigade su to iskoristile i bez otpora produžile prugom na zapad. Treća brigada zaposjela je kote 232 i 267 s orijentacijom prema južnim dijelovima Budrovca i Čepelovca, a Prva šumu Katanski brijeg s orijentacijom prema Paulovcu. Druga je produžila prugom u

smjeru Paulovca i na koti 264 (blizu tunela) napala je u 22 sata što pedeset Nijemaca. U trosatnoj borbi svladala je otpor i preotela kotu, tunel i željezničku stanicu u Paulovcu.⁵³

Izviđanjem je ustanovljeno da su Nijemci zaposjeli frontalnu liniju na vertikali: vis Jabučnica (kota 277) – Paulovac – vis Kostajnik (kota 244) – vis Zakletišće (trig. toč. 268). Na sjeveru kod Čepelovca nemaju spoj s Kozacima u Podravini. Na osnovi te spoznaje štab Dese-tog korpusa naredio je Dvanaestoj diviziji da odmah krene iz rajona Velike Črešnjevice u Sirovu Katalenu. Namjera je bila da divizija odanle produži grebenom Bilogore u smjeru Rakitnice i spriječi komuniciranje cestom između Đurđevca i Bjelovara. Trideset treća divizija nakon toga orijentirala se u smjeru Bjelovara.⁵⁴

BORBA ZA ĐURĐEVAC

Kad je bugarski puk javio poziciju koju je dostigao poslijepodne 1. svibnja (Brodić – Gajci, 6 km istočno i južno od Ferdinandovca), mogao je štab Pedeset prve divizije odrediti zadatke za noć i slijedeći dan.⁵⁵ Dogovoreno je da Bugari nastupaju osnovnim pravcem: Ferdinandovac – Severovci – Medvedička – Molve – Hlebice – Peteranec. Desnim krilom da zahvate sva naselja uz južnu obalu Drave. Naselja u Prekodravlju: Bukevlje, Ždala, Repaš, Novačka, Otočka, Gola i Gotalovo, bila su od početka travnja pod kontrolom Prve bugarske armije.

Osma vojvodanska brigada dobila je zadatak da od Kalinovca i Hladne Vode nastupa u smjeru Đurđevačkih pijesaka, šume Jegeduš, Grkina i visa Molvi (trig. toč. 134), sjeverno od potoka Čivičevca. Odanle produžava preko Volarskog brijega, Delova, Jeduševca, Bregi i Herešina do sjevernog ruba Koprivnice. Desnim krilom drži spoj s bugarskim pukom.

Sedma vojvodanska brigada dobila je zadatak da nastupa od željezničke stanice i južnog dijela Kalinovca uz komunikacije preko Đurđevca, Virja i Novigrada Podravnog od Koprivnice. Zona širenja na krilima je po kilometar sjeverno i južno od komunikacija. Lijevim krilom drži spoj s Trideset šestom divizijom.

Artiljerijskoj brigadi naređeno je da s jednim divizionom protutenkovskih topova (deset topova od 45 mm) u sjevernom i jednom baterijom teških minobacača (četiri bacača od 120 mm) u južnom dijelu Kalinovca podržava napade pješadijskih brigada u Đurđevcu. Isti zadatak dobila je i baterija teškog divizion (četiri haubice od 122 mm), koja se smjestila u Srednjem polju kod sjeverozapadnog ruba Budančevce. Divizijska bolnica smjestila se u Kloštru Podravskom, a previjalište u Kalinovcu.

Bugarski puk nije noću 1/2. svibnja stigao u Ferdinandovac nego ga je slijedećeg jutra tukao topovima, premda ondje nije bilo jačih protivničkih snaga. Slabiji zaštitni dijelovi odmah su se povukli prema Lepoj Gredi i Špincima. Puk je potom ušao u mjesto i rasporedio se za napad. Glavnomom je napredovao od sredine Ferdinandovca preko polja i topolika u smjeru današnjeg naftnog sabirališta kod Špinaca, odakle je pripucao na Kozake. Ovi su se bez otpora povukli u smjeru Medvedičke. Desno krilo kretalo se cestom od karaule u Bakovcima prema Lepoj Gredi, a lijevo od zapadnog ruba Ferdinandovca preko Trepeče prema Pavlancima. Ondje se sastale sve tri kolone i produžile prema Drenovici, kamo su stigle do noći. Pretražile su Kingovo, Karaš, Virovske Pavlance, Virovski Crnec, Virovsku Trepču i istočnu Drenovicu.

Osma vojvodanska brigada napadala je noću 1/2. svibnja odsjek fronta na vertikali od južnog ruba Seve-

rovaca preko borika Jadaniša (trig. toč. 129) do puta između Đurđevca i Kalinovca (kota 129). Kozaci su se uporno branili uz podršku teških minobacača i odbili napade. Zbog zaostajanja bugarskog puka brigada je morala ujutro produžiti desno krilo od Hladne Vode prema Virovskoj Trepči i Virovskim Širinama da bi se zaštitila sa sjevera. Primijeceno je da Kozaci slabijim snagama drže sredinu Drenovce i put za skelu prema Bukevlju, a jačim sredinu Medveđičke. Do noći desno krilo oslobodilo je Severovce i Grkinu te postavilo osiguranje na putu iz smjera Medveđičke. Lijevo krilo pojačalo je poslijepodne pritisak i probilo obranu u boričku Jadanišu i na putu za Đurđevačke pijeske te oko dvadeset sati oslobodilo taj dio grada (sjeverno od potoka Čivičevca). Odanle se produžilo do visa Molvi (trig. toč. 134).

Sedma vojvođanska brigada napadala je noću 1/2. svibnja obranu na potoku Čivičevcu kod kote 118 i na mostovima (cestovnom i željezničkom) preko potoka Barne koji utječe u Čivičevac (istočno od željezničke stanice Đurđevac). Pri pokušaju zaobilazanja mostova s južne strane dobila je udar s kote 144, dva kilometra južno od željezničke stanice. Topovima i minobacačima nije se uspjelo podići Kozake iza nasipa i ispod mostova. Zbog manevra Osme brigade na desnom krilu morala je i Sedma brigada prijevodne premjestiti dio snaga na desno krilo da bi se pojačao pritisak na istočne prilaze. Poslijepodne Kozaci su svoju isturenu obranu kod kote 118 i mostova ipak morali povući na užu obranu istočnog predgrađa. Granate su sve prekopale i nije bilo dobrovoljaca koji bi pristali ondje dalje ostati. Tim više što se doznalo da je kozačkoj bateriji teških minobacača ponestalo zaliha pa se prestalo uzvraćati.

U štabu divizije ocijenili su da je to povoljan trenutak za prodor u grad. Na lijevom krilu uveli su u borbu Dvanaestu vojvođansku brigadu i zadali joj da likvidira otpor na koti 144, a potom izvrši pritisak na južno predgrađe. U 19,30 sati naređeno je Artiljerijskoj brigadi da topovima i minobacačima tuče obranu u predgrađu. Nakon toga obje brigade jurišom ulaze u grad i do 21,30 sati istjeruju Kozake prema Virju. Sedma brigada nastavlja potjerom i do 23 sata stiže do kanala Hotove, gdje biva zaustavljena otporom iz istočnog dijela Virja. Glavnina Dvanaeste brigade ostala je u Đurđevcu, a dio je postavljen na osiguranje prema Mičetincu i Šemovcima. Do ponoći stigao je i štab divizije u Đurđevac. Štabu Treće armije JA javljeno je da su prednji redovi divizije dostigli 2. svibnja dijagonalu: Grkina – vis Molve – potok Čivičevac (kod kote 120) – nasip kanala Hotove ispred istočnih prilaza Virju do kote 135.

U borbama 1. i 2. svibnja Pedeset prva divizija pretrpjela je gubitke od trideset četiri poginula i šezdeset osam ranjenih. Smatra se da je približno jednake gubitke nanijela i Kozacima. Zaplijenjene su stanovite količine oružja i preme.⁵⁶

BORBA ZA BUDROVAC

Dvije brigade Trideset šeste divizije JA – Peta od Prugovca i Šesta od Sirove Katalene – izvele su noću 1/2. svibnja napad na protivnički front na vertikalni uz istočni rub Budrovca od kote 161 i Kambinice preko Topolika i Pijeska do visa Gradine (trig. toč. 254). Pomagala im je Artiljerijska brigada s baterijom teškog divizionara (četiri haubice od 105 mm) od Velikog polja kod Oderjana i baterijom teških minobacača (četiri bacača od 120 mm) od Velike sječe. Kozaci su pružili žestok otpor i uz podršku topništva i teških minobacača odbili

napad. Ujutro 2. svibnja brigade su ponovile napad, ali su opet odbijene. Preko dana artiljerija je kontrabatirala kozačko topništvo, a teški minobacači gađali su otkrivene ciljeve u njihovom rasporedu. Brigade su klinovena pokušale izmanevirirati obranu i izolirati pojedina otporna gnijezda. Do noći napravljeno je više prodora. Artiljeriji su dani precizniji podaci i ona je uspjela uništiti dosta bunkera. Kozačko topništvo i minobacači prestali su djelovati.

U 21,10 sati brigade su energičnim jurišem istjerale preostale Kozake iz rovova i ovladale njihovom obrambenom linijom na cijeloj dužini. Time je ujedno osloboden Budrovac. Bez zadržavanja nastavljena je potjera. Peta vojvođanska brigada napredovala je od Budrovca preko Čepelovca i Mičetinca do Šemovca, kamo je stigla u zoru 3. svibnja. Odanle je uspostavila vezu sa Sedmom vojvođanskom brigadom na koti 135 kod kanala Hotove. Šesta vojvođanska brigada napredovala je visinskim zemljištem od južnog ruba Budrovca preko Mičetinskih vinograda i Ane do Hampovice, kamo je stigla do zore 3. svibnja. Prilikom napredovanja brigade nisu nailazile na otpor. Kozačke zaštitnice brzo su uzmicale.

Ujutro 3. svibnja Trideset šesta divizija izravnala je front s Pedeset prvom divizijom od kanala Hotove preko Šemovca do Hampovice. U borbama 1. i 2. svibnja divizija je nanijela Kozacima gubitke od oko sto četrdeset izbačenih iz stroja (uglavnom poginulih) i sedamnaest zarobljenih. Zaplijenjene su veće količine oružja i opreme. Na svojoj strani divizija je imala sedam poginulih i trideset dvojicu ranjenih.⁵⁷

NAPREDOVANJE DVANAESTE DIVIZIJE JA

Još za trajanja borci u Budrovcu, poslijepodne 2. svibnja, stigla je u Suhu i Sirovu Katalenu Dvanaesta divizija JA. Njen zadatak bio je da jednom brigadom prođe do prijevaja u Rakitnici i spriječi spajanje Kozaka iz Podravine s Nijemcima na južnim ograncima Bilogore. S dvjema brigadama trebala je pričekati svršetak operacija u Budrovcu. Ako bi Kozaci produžili otporom, u obzir bi došao manevr sličan onom kod Srednje Zanoge. Dvije slavenske brigade preuzele bi napadačku poziciju po dužini fronta, a dvije vojvođanske brigade pokušale bi s južne i sjeverne strane zaobići obranu i zatvoriti обруč. Ako otpor u Budrovcu prestane, brigade bi kao armijska rezerva produžile grebenom Bilogore u smjeru Rakitnice i Hampovice. U obzir je došla druga varijanta. Brigade su noću 2/3. svibnja produžile na zapad.

Osječka brigada, koja je otišla prije njih, stigla je ujutro 3. svibnja do Dugog brijega i kote 268, tri do četiri kilometra istočno od Rakitnice. Odanle je uputila izviđače koji su otkrili da je neprijatelj nepoznate jačine zaposjeo visove na istočnoj strani Rakitnice. Istodobno izviđači Trideset šeste divizije otkrili su da je neprijatelj zaposjeo visove oko 1500 metara zapadno od ceste Šemovci – Hampovica. Iz toga se mogao izvesti zaključak da je Druga kozačka konjička divizija zaposjela novu zaprečnu liniju na dijagonali od istočnog ruba Virja (kota 132) preko kote 141, Virovskih vinograda, kota 210 i 239, do visa Kerbulina (trig. toč. 270), sjeverno i kote 260, kilometar istočno od Rakitnice.⁵⁸ Za proboj te linije trebalo se pripremiti, prednje napadačke redove odmoriti i opskrbiti zalihami te dovesti u zonu operacije artiljeriju i rezerve. U tom smislu naređeno je Dvanaestoj diviziji da uputi Četvrtu slavonsku brigadu u smjeru Hampovečkih vinograda (kota 255) sa zadatkom da

popuni prazninu između Šeste vojvođanske brigade kod Hampovice i Osječke brigade kod Rakitnice, a Dvanaestu slavonsku brigadu u Rakitnicu, kao divizijsku rezervu. Brigade su onamo stigle poslijepodne 3. svibnja.

BORBE 3. SVIBNJA

Prva kozačka konjička divizija zaposjela je provizornu zaprečnu liniju na sjevernom odsjeku od istočnog ruba Virja (kota 125) preko Volarskog brijega (trig. toč. 125), Šinkove gati, Jasenovačkog bereka i sredine Medvedičke do Drave kod Senjanske Luke. Liniju su držali zaštitni dijelovi, nešto jači ispred Virja, a slabiji drugdje, dok se glavnina divizije odmakla do same Koprivnice.

Pedeset prva divizija JA, nakon što se odmorila i opskrbila zalihama, krenula je navečer 3. svibnja u napad. Na desnom krilu bugarski puk oslobodio je Medvedičku. Imao je trojicu poginulih i nekoliko ranjenih. Dogovoreno je da odanle napreduju ranije utvrđenim smjerom. Iz nepoznatih razloga puk je suzio zonu djelovanja uz južnu obalu Drave na dva do tri kilometra i uz to je kasnio pa je Osma vojvođanska brigada morala produžiti desno krilo na sjever. Brigada je do noći stigla pred Molve i zatim istjerala kozački zaštitni odjel te u dvadeset sati oslobodila mjesto. Kozaci su pobjegli prema Hlebinama. Brigada je zanoćila na dostignutoj liniji: kanal Bistra – Molve – kanal Zdelja kod sjevernog ruba Virja. Nanijela je Kozacima stanovite gubitke. Na svojoj strani imala je šestoricu poginulih i više ranjenih.

Sedma vojvođanska brigada pregazila je navečer 3. svibnja kanal Hotovu na kilometar južno od pruge i ceste između Virja i Đurđevca te napala kozačku obranu na koti 132 ispred jugoistočnog ruba Virja. Uz podršku minobacača podigla je Kozake iz rovova i protjerala prema središtu. Nakon toga izveden je opći napad uz prugu prema željezničkoj stanici, uz glavnu cestu prema središtu i preko kote 132 u južni dio. Do ponoći pretražene su sve ulice i oslobođeno Virje. Kozaci su se povukli u Novigrad Podravski. Pretrpjeli su stanovite gubitke. Brigada je imala devetoricu poginulih i više ranjenih. Izravnala je front s Osmom brigadom od kanala Zdelje uza zapadni rub Virja preko ciglane do kote 151 kod ceste između Virja i Novigrada Podravskog. Štab Pedeset prve divizije premjestio se u Đurđevac iz Kloštra Podravskog.⁶⁰

Druga kozačka konjička divizija zaposjela je polovicom snaga provizornu zaprečnu liniju na južnom odsjeku od Virovskih vinograda preko Miholjanečkih vinograda do Rakitnice. Ostatak divizije upućen je u smjeru Jagnjedovca i Hudovljana sa zadatkom da zaposjedne ranije isplanirani i pripremljeni front.

Dvije brigade Trideset šeste divizije JA – Peta i Šesta vojvođanska – uz dobru podršku dvije baterije protuoklopnih topova (osam topova od 45 mm) napale su 3. svibnja poslijepodne kozačke postave oko kote 210, zapadno od ceste Šemovci – Hampovica. Efikasnom topovskom pripremom s više preciznih pogodaka i energičnim naletom brigade su u šesnaest sati svladale otpor i natjerale Kozake na uzmicanje. Procjenjuje se da ih je bilo oko sedam stotina. Nakon toga organizirana je potjera u tri kolone. Peta brigada nastupala je od Šemovca preko Virovskih vinograda do Miholjanca, kamo je stigla navečer. Šesta brigada nastupala je od Hampovice preko kote 239 do Donjih Zdjelica i Treća od Hampovice preko Jabučete do Babotoka, kamo su stigle prije ponoći. Time je izravnata frontalna linija s lijevom krilom Pedeset prve divizije od zapadnog ruba Virja preko

Miholjanca i Donjih Zdjelica do Babotoka. Štab divizije premjestio se iz Kloštra Podravskog u Mičetinac.⁶⁰

Dvije brigade Dvanaeste divizije JA – Četvrta slavonska i Osječka – napredovale su na lijevom krilu Trideset šeste divizije. Četvrta slavonska brigada protjerala je navečer 3. svibnja kozački zaštitni odjel s kote 260, kilometar istočno od Rakitnice, prema visovima na zapadnoj strani. Ovladala je cestom u sjevernom dijelu i oslobodila taj dio Rakitnice. Odatle je produžila do visa Kerbulina, kamo je stigla oko ponoći 3/4. svibnja. Kozake nije našla. Povukli su se u šumu Trnovku kod kote 266, uz put između Rakitnice i Babotoka.⁶¹

Osječka brigada prešla je navečer 3. svibnja cestu na bilogorskom prijevoju kod jugozapadnog ruba Rakitnice i produžila putom kroz šumu Trnovku do kote 266. Ondje je otkrila kozačku zaštitnicu koja je pobjegla ispred Četvrte slavonske brigade. Pokušala je sustići, ali nije uspjela. Kozaci su brzo odmicali visinskim šumskim puteljkom između Babotoka i Botinca na zapad. Kod kote 237 pričekali ih je njihova zaštitnica koja se povukla ispred Treće vojvođanske brigade iz Babotoka. Zajedno su produžili do kote 249 kod ceste između Poljančana i Kapele. Ondje je već bila njihova prethodnica. Sve skupa možda manji bataljon ili veća četa. Zaposjeli su kotu s namjerom da pruže otpor. Izviđači brigade su ih pratili i o svemu obavijestili štab brigade. Ovaj je odlučio da se iz pokreta izvede napad. Krenulo se u jedan sat iza ponoći 3/4. svibnja s kote 237, oko 1500 metara istočno od ceste. Energičnim naletom otpor je svladan, ali uz obostrane osjetne gubitke. Neprijatelj je imao oko četrdeset izbačenih iz stroja, a brigada šestoricu poginulih i dvadeset osam ranjenih. Neprijatelj se povukao u smjeru Poljančana, a brigada zaposjela cestu i izravnala front s Vojvodanima od Babotoka do kote 249, sjeverno od Kapele.⁶²

Dvanaesta slavonska brigada kretala se u drugom ešalonu iza Četvrte i Osječke brigade. Navečer, 3. svibnja stigla je u Rakitnicu i ondje zanoćila. Ujutro je produžila u smjeru ceste Poljančani – Kapela.⁶³

NAPREDOVANJE 4. SVIBNJA

Na odsjeku Pedeset prve divizije JA Bugarski puk nastupao je uz južnu obalu Drave od Medvedičke do Gabajeve Grede. Oslobodio je Molvarske Ledine i Gornju Šumu. Osma vojvođanska brigada krenula je ujutro 4. svibnja iz Molvi u dvije kolone: desnom u smjeru Hlebina, Sigeteca i Peteranca, a lijevom u smjeru Delova, Jeduševca, Bregi i Herešina. Neprijatelj je tokom noći povukao sve svoje snage na novi front kod Koprivnice. Ostavio je samo izviđače koji su s udaljenosti motrili primicanje oslobodilačkih snaga. Brigada je stoga mogla brzo napredovati pa je već u poslijepodnevnom satima stigla u Sigetec i Brege, odakle je uspostavila vatreni dodir s neprijateljem na frontu ispred Koprivnice.

Izviđači Sedme vojvođanske brigade ušli su u Novigrad Podravski iza ponoći 3/4. svibnja. Do zore stigla je i glavnina brigade. Odatle se produžilo u dvije kolone prema Koprivnici: desnom uz prugu i cestu do željezničke stanice u Bregima, a lijevom preko Plavšince, Vlislava i Borovljana do Glogovca, odnosno uskotračne pruge između Bregi i ugljenokopa u Bilogori. Kozačke zaštitnice držale su se na pristojnoj udaljenosti pa je napredovanje teklo bez teškoća. Poslijepodne 4. svibnja, kad su izviđači otkrili protivnički front, započelo se s pripremanjima za njegov proboj. U zonu operacija pristigli su dijelovi Artiljerijske brigade te Dvanaesta vojvođan-

ska brigada, koja se kretala u drugom ešalonu kao divizijska rezerva. Štab divizije stigao je u Brege iz Đurđevca.

Predvečer 4. svibnja dvije brigade dostigle su prednjim redovima vatrenu liniju na dijagonali od zapadnog ruba Sigeca (kota 125) preko Bereka (kota 125), Dlakove vodence na potoku Koprivnica (kota 131), zapadnog ruba Bregi (kota 135), zapadnog ruba Staglinca kod Rampe (kota 144) do zapadnog ruba Donje Bakovčice. Obavljene su posljednje pripreme pred početak napada.⁶⁴

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA sve su brigade krenule ujutro 4. svibnja prema zadanim ciljevima. Peta vojvođanska brigada kretala se od Miholjanca preko Javorovca, Srdinca, visa Koševca (trig. toč. 299), ugljenokopa Glogovca i južnog ruba Bakovčica do Draganovca, kamo je stigla do sedamnaest sati. Šesta vojvođanska brigada kretala se od Babotoka preko Gornjih Zdjelica, Srednjih i Gornjih Mostiju do istočnog ruba Jagnjedovca, kamo je stigla oko šesnaest sati. Treća vojvođanska brigada kretala se od Babotoka preko Gornjih Zdjelica, Poljančana, Velike, Rovištanaca i Hudovljana do Peščenika, kamo je stigla oko šesnaest sati. Slično kao i na sjevernom odsjeku, kozačke zaštitnice odmicala su se na pristojnoj udaljenosti pa brigade nisu imale teškoća da slijede njihovim tragovima. U sedamnaest sati prednji redovi dostigli su frontalnu liniju od sjevernog ruba Draganovca preko trig. toč. 236, istočnog ruba Jagnjedovca i kota 286, 304 i 229 do Peščenika. Izravnat je front s Pedeset prvom divizijom. Uspostavljen je vatreni dodir s protivničkom obranom. Artiljerijska brigada stigla je u zonu operacije (Gornji Mosti – teški divizion, Hudovljani – brdski topovi i minobacači) i pripremila se za djelovanje.⁶⁵

Na odsjeku Dvanaeste divizije JA ujutro 4. svibnja Četvrta slavonska brigada krenula je iz rajona Rakitnice preko sjevernog ruba Botinca, Gornjih Sredica, Gornjeg Križa, Maslarca, Brđana, Male Mučne i Srijema do Miličana, kamo je stigla iza ponoći 4/5. svibnja. Dvanaesta slavonska i Osječka brigada, nakon oslobođenja Kapele, kretale su se noću 4/5. svibnja preko Pavlin Kloštra, Tvrd Rijeke, Jakopovca, Zrinskog Topolovca i Sirokog Sela do Velike i Male Branjske, kamo su stigle prije podne 5. svibnja. Izravnale su front s Trideset šestom divizijom od Peščenika preko Plave šume, Miličana i Male Branjske do šume Lipovce, južno od Lepavine. Prednjim redovima uspostavile su vatreni dodir s Kozacima kod Sokolovca.⁶⁶

Na lijevom krilu Dvanaeste divizije napredovale su dvije brigade Trideset druge divizije JA (Brigada »Braća Radić« i Prva zagorska). One su poslijepodne 5. svibnja od Širokog Sela napale protivničke postave u Ladislavu i Trnovcu. U kraćoj borbi svladale su otpor. Protivnik se povukao prema Carevdaru. Brigade su oslobodile oba mjesta i produžile u smjeru komunikacija između Lepavina i Carevdara, kamo su stigle navečer. Izravnale su front s Dvanaestom divizijom. U borbi nanijele su protivniku gubitke od više mrtvih, ranjenih i dvadeset četiri zarobljena domobrana. Na svojoj strani imale su trojicu poginulih i dvadeset tri ranjena.⁶⁷

Ostale divizije Treće armije JA (Šesnaesta, Sedamnaesta, Trideset treća i Četrdeseta), nakon što su 2. i 3. svibnja slomile otpor u širem rajonu Severina, oslobodile su navečer 4. svibnja u 22 sata Bjelovar. Odanle su odmah nastavile napredovanjem prema Križevcima, kamo su stigle noću 5/6. svibnja i desnim krilom izravnale front kod Carevdara.⁶⁸

ZVONIMIROVA FRONTALNA LINIJA

Posljednju nadu da će zaustaviti snage Jugoslovenske armije polagala su zapovjedništva okupatorskih i kvislinških snaga u tzv. Zvonimirovu frontalnu liniju. Željelo se da na toj liniji snage JA toliko iskrvare kako bi ih prošla volja za bilo kakvom pobjedom ili daljnjim napredovanjem. Linija je isplanirana još ujesen 1944, a radovi na njenom uređenju trebali su biti dovršeni do početka proljetne ofenzive. Međutim, poslije povlačenja Treće armije JA s virovitičkog mostobrana 10. veljače 1945. i najave njemačke ofenzive u Mađarskoj, kojom se namjeravalo potisnuti Crvenu armiju od Balatona do Dunava (tj. izravnati front u Mađarskoj sa srijemskim frontom) izgubila je prioritet. Čak i ono što je izgrađeno nije uredno održavano. Ipak, neke dionice oko gradova i važnijih komunikacija bile su dobro utvrđene i održavane. Tu su na prvome mjestu Koprivnica, Križevci i Vrbovec.

Linija je vodila od Drave kod Botova preko Koprivnice, Križevaca, Vrbovca, Dugog Sela i Velike Gorice do Karlovca. Na sjeveru se nastavljala u smjeru istočne obale Balatona, a na jugu u smjeru Rijeke odnosno tzv. Ingridove linije (tj. bivše jugoslovensko-talijanske granice).⁶⁹ Međutim, na početku svibnja 1945. situacija na srednje-evropskom i balkanskom frontu bila je znatno drugačija nego što su to u protivničkom taboru prilikom planiranja mogli pretpostaviti. Sjeverno od Drave fronta više nije bilo. Trupe Crvene armije bile su u Berlinu. Južno od Karlovca, također, fronta više nije bilo. Trupe Četvrte armije JA bile su u Trstu. Tada je Zvonimirova linija ostala kao posljednja nada od koje se očekivalo da spasti ostatak teritorija tzv. NDH. Razumije se, i sve ratne zločince koji su se ondje slegli.

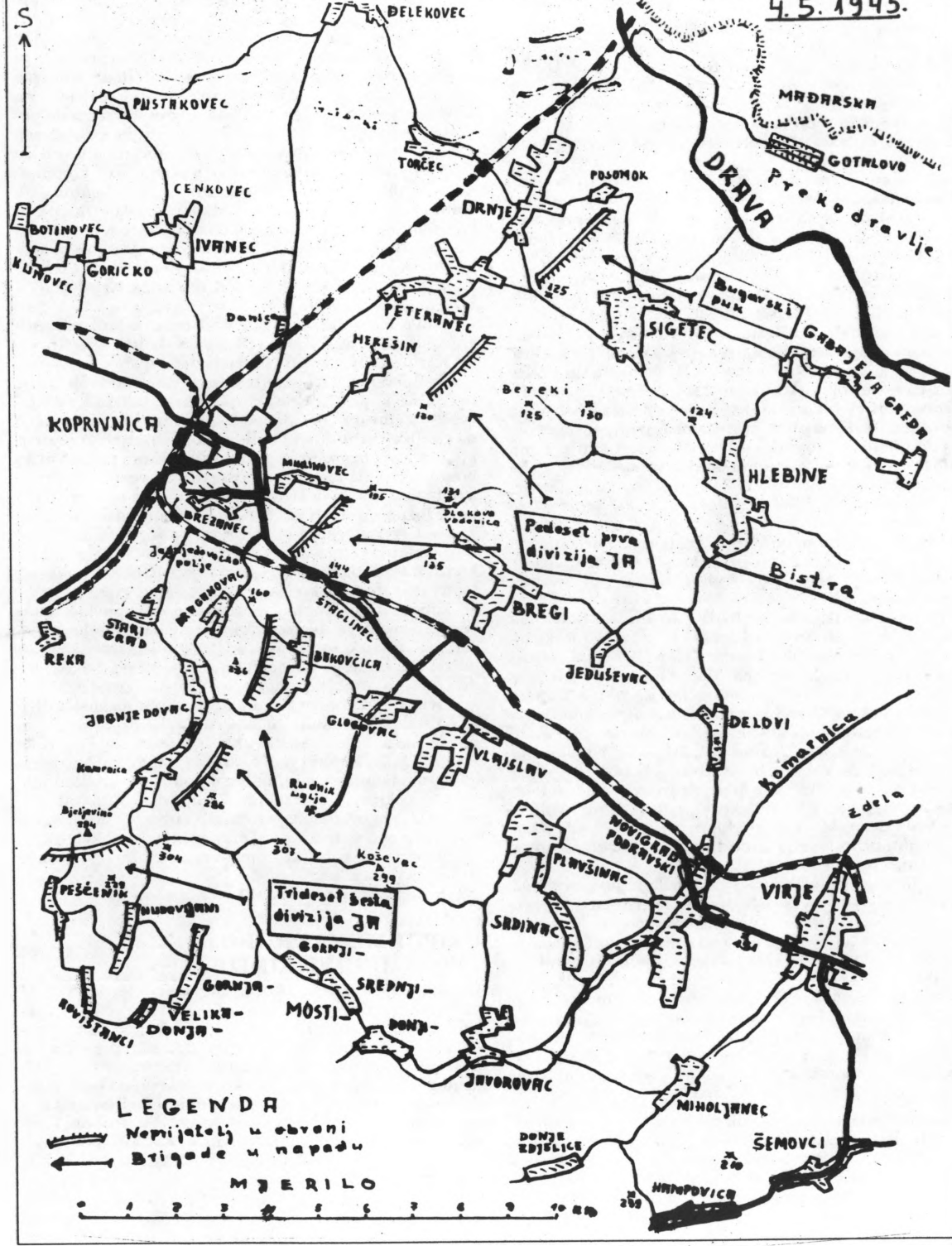
Zaposjedanje fronta započelo je poslije povlačenja iz rajona Đurđevca, Bjelovara i Čazme, tj. između 2. i 4. svibnja. Odsjek od Drave do Sokolovca zaposjeli su ostaci Petnaestoga kozačkog korpusa, a od Sokolovca do Gradeca ostaci njemačke Jedanaeste i Dvadeset druge divizije te Peta hrvatska ustaško-domobranska divizija. Produžetak dionice u smjeru Karlovca zaposjele su ostale snage koje su se povukle iz Moslavine, Posavine, Banije i Like. Rezervi u pozadini nije bilo. Zalihe metaka i granata bile su minimalne. Popuna se odnikud nije mogla očekivati. Sve u svemu, Zvonimirova frontalna linija bila je za protivnika isto što i slamka za utopljenika. Pogotovo ako se ima u vidu činjenica da je obavještajna služba Desetog korpusa JA prikupila detaljne podatke o fortifikaciji u cjelini.⁷⁰

(Prilog: Skica br. 3. Front kod Koprivnice)

PRIPREME ZA PROBOJ ZVONIMIROVE LINIJE

Štab Treće armije JA izdao je 4. svibnja 1945. u 14 sati zapovijest za proboj fronta između Drave i Križevaca.⁷¹ Dionicu od Križevaca u smjeru Dugog Sela napadala je Prva armija JA. Zapoviješću je određeno da Pedeset prva divizija napada odsjek fronta od Drave do južnog ruba Koprivnice. Na desnom krilu da odredi zadatke i zonu širenja bugarskom puku, a na lijevom krilu da koristi rezerve Trideset šeste divizije u proboju vanjske i unutrašnje obrane Koprivnice. Kad oslobodi grad da produži uz komunikacije u smjeru Ludbrega i Varaždina. Trideset šestoj diviziji naređeno je da pomogne osloboditi Koprivnicu, a potom da produži sjevernim ograncima Kalnika u smjeru Varaždinskih Toplica. Dvanaestoj diviziji naređeno je da probije front kod Soko-

4.5.1945.

lovca i Lepavine te zatim produži grebenom Kalnika u smjeru Kalničke Kapele i Ljubušice. Istovjetne zadatke dobile su i ostale divizije koje su nastupale na lijevom krilu armijskog rasporeda.

Budući da je lijevo krilo u tom trenutku započelo operacijama za oslobođenje Bjelovara, koje su se svršile tek u 22 sata 4. svibnja, a do fronta kod Križevaca trebalo je prevaliti još trideset kilometara, armijska zapovijest faktično se odnosila samo na divizije u Podravini. Upravo je takva i bila ideja u štabu armije. Željelo se desnim krilom izmanevrirati novi front prije nego što ga protivnik zaposjedne po cijeloj dužini (na srednjem i južnom odsjeku). Slično tome je osam dana ranije izmanevriran front u srednjoj Podravini, ali ne na krilu nego grebenom Bilogore kod Srednje Zanoge.

U protivničkom taboru bili su svjesni opasnosti koja se krije od proboja fronta kod Koprivnice. Znali su da je poslije toga otvoren put snagama Treće armije JA do jugoslavensko-austrijske granice. Onamo su s juga napredovale i snage Četvrte armije JA od Trsta. Namjera je bila više nego očigledna. Zatvoriti granicu i prisiliti na bezuvjetnu kapitulaciju sve preostale okupatorske i kvislinske snage koje se zateknu na potezu od Zagreba preko Zidanog Mosta i Celja do Dravograda.⁷² Međutim, protivnik je vjerovao da će takvu opasnost moći otkloniti, barem dotle dok svoju glavninu ne prevede u Austriju. Pri tome se računalo na rezerve, koje su predviđene prilikom planiranja Zvonimirove frontalne linije. Međutim, te su se rezerve »istopile«. Raspale su se brojne postrojbe. Čak i one za koje se smatralo da su najvjernije. Spašavao se kako je tko znao i umio. Ostali su samo ratni zločinci i brojni fanatici koji su ih poslušno slijedili. To je bilo premalo i preslabo da bi zaustavilo snage Jugoslavenske armije.

Budući da se zapoviješću štaba armije nije predviđalo pregrupiranje postojećih i uvođenje novih snaga, nego je potvrđen postojeći napadni red i raspored jedinica pred frontom, štabovi divizija nisu morali izdavati posebne zapovijesti brigadama. Održali su samo kratka savjetovanja s rukovodiocima, dali im tlocrte s objektima koje moraju likvidirati ili osvojiti te naznačili smjere kojima treba nastupati. Nakon toga moglo se prići izvršenju zadataka.

BORBA ZA KOPRIVNICU

Bugarski puk stigao je noću 4/5. svibnja u sjeverni dio Sigeca i pripremio se za nastupanje u smjeru Botova i Drnja. Time je poboljšano stanje na desnom krilu Osme vojvođanske brigade, koja se mogla koncentrirati u smjeru Peteranca, Herešina i sjevernog predgrada Koprivnice. Bugarski puk nastojao je nadoknaditi zaostajanje do kojeg je došlo zbog loših i nedovoljno obilježenih putova uz južnu obalu Drave. Ujutro 5. svibnja krenuo je po cijeloj širini fronta u napad. Uz podršku artiljerije svladao je otpor i do noći oslobodio Botovo i Drnje. Prednjim redovima dostigao je prugu između Drave i Drnja te štutio desno krilo Pedeset prve divizije do svršetka borbi za i oko Koprivnice.

Osma vojvođanska brigada pokušala je navečer 4. svibnja svladati otpor ispred Peteranca, Herešina i Miklinovca, ali nije uspjela. Kozaci su se žestoko branili.⁷³ Eventualno izgubljene pozicije protunapadima su vraćali. Ni ponovljenim napadima noću nije postignut napredak. Ujutro 5. svibnja Artiljerijska brigada počela je topovima i bacačima tući kozačke položaje po cijeloj dužini fronta. Željelo se olakšati pješadiji. Uništeno je više otpornih gnijezda poljske fortifikacije. Pješadija je

to iskoristila i napravila više klinova. Zaprijetila je okruživanjem. No ni tada protivnik nije popuštao. U štabu divizije ocijenili su da nema uvjeta za proboj na desnom krilu. Kozaci ne smiju dopustiti napredak preko Peteranca prema Ivancu i Kunovcu, jer bi time bila ugrožena odstupnica njihovom južnom krilu prema Ludbregu. Odlučeno je da se pokuša onamo prodrijeti.

Sedma vojvođanska brigada započela je također napadima navečer 4. svibnja. Zaustavljena je otporom vanjske obrane od južnog ruba Miklinovca preko ceste i pruge do sjevernog ruba Draganovca. Napadi su produženi noću. Brigada se primakla na sto predeset do dvjesto metara pred obranu i iskopala rovove. Bataljoni su na smjenu iscrpljivali Kozake. Ujutro je pomogla artiljerija. Uništeno je više otpornih točaka i napravljeno klinova, ali se nije moglo prodrijeti u grad. Obrana je bila uporna. Moralo se tražiti slabiju točku.

Ujutro 5. svibnja štab divizije uveo je u napad Dvanaestu vojvođansku brigadu. Zadao joj je da u suradnji s Trideset šestom divizijom probije vanjsku obranu kod Draganovca i Staroga Grada te da s južne strane napadne užu obranu grada.⁷⁴ Artiljeriji je naredeno da pomogne napade. Brigada je dopodne probila obranu kod Draganovca, ovladala prugom u Jagnjedovačkom polju i započela napadati užu obranu. Pomogao joj je drugi bataljon Šeste vojvođanske brigade koji je u 13,30 sati probio obranu kod Brežanca i ušao u južno predgrađe u Koprivnici. To je pokolebalo Kozake u ostalim bunkerima pa je otpor počeo popuštati na cijelom frontu. Prilikom su iskoristile Sedma i Osma brigada u sredini i na sjevernom krilu te svladale otpor na vanjskoj i unutrašnjoj obrani i ušle u grad. U uličnim borbama 5. svibnja do 21 sat istjerale su Kozake i oslobodile Koprivnicu. Odmah potom nastavljena je potjera u smjeru Ludbrega s namjerom da se ne dopusti zaposjedanje novog fronta. U gradu je ostala Sedma brigada do dolaska vojnoteritorijalnih organa Komande bjelovarskog područja, koji su trebali preuzeti vojnu upravu. Zatim je i ona proizvela kao divizijska rezerva na zapad.

Dvije brigade, koje su otišle u potjeru, stigle su iza ponoći 5/6. svibnja do potoka Gliboki. Osma brigada zahvatila je desnim krilom Cenkevec, Koprivnički Ivanec, Goričko, Pustakovec, Botinovec Ivanečki, Kunovec i Grbaševac. Dvanaesta brigada kretala se cestom i prugom te oslobodila Suboticu Podravsku. Brigade su prednjim redovima dostigle front uz obalu potoka Gliboki od Pustakovca preko Grbaševca i ceste kod kote 149 do sjevernog ruba Rasinje. Na njihovom desnom krilu bugarski puk stigao je u Đelekovec i izravnao front do Drave.

U borbama za i oko Koprivnice 4. i 5. svibnja 1945. Pedeset prva divizija nanijela je protivniku osjetne gubitke. Procjena je: oko petsto izbačenih iz stroja i trideset jedan zarobljen. Zaplijenjene su veće količine oružja i opreme. Na svojoj strani divizija je imala pedeset dva poginula i oko dvjesto ranjenih vojnika.⁷⁵

BORBE NA JUŽNOM ODSJEKU

Trideset šesta divizija JA pokušala je zaletu 4. svibnja probiti front na južnom odsjeku između Koprivnice i Sokolovca. Treća vojvođanska brigada napala je u sedamnaest sati kod Peščenika Kozake koji su kopali rovove na visu Bjeljevini (trig. toč. 294), na pola puta do jugozapadnog ruba Jagnjedovca. Uspjela ih je protjerati do zaselka Kamenice, dva kilometra sjevernije. Ondje im je pristiglo pojačanje, koje je protunapadom vratilo

vis. Brigada se morala povući do sjevernog ruba Pešćenika i Hudovljana. Ukopala se i pričekala daljnja uputstva.

Istovremena Peta i Šesta brigada pokušale su kod Draganovca i Jagnjedovca probiti front, ali su naišle na jak otpor i odustale. I one su pričekale nova uputstva. Noću 4/5. svibnja bataljoni su na smjenu iscrpljivali protivnika. Ujutro 5. svibnja krenulo se u odlučujući napad. Pomagala je Artiljerijska brigada.⁷⁶

Šesta brigada pojačana jednim bataljonom Pete brigade svladala je u deset sati otpor po cijeloj dužini fronta uz istočni rub Jagnjedovca i do jedanaest sati oslobodila mjesto. Jednim bataljonom pomogla je Pedeset prvoj diviziji osloboditi Draganovac i preko Jagnjedovačkog polja prodrijeti u južno predgrađe Koprivnice. Nakon toga uvedeni su u borbu ostali bataljoni Pete brigade, koji su oslobodili Stari Grad i potom osvojili komunikacijama između Reke i Koprivnice. Odatle su produžili preko Dugog brijega u smjeru Rasinje, kamo su stigli noću 5/6. svibnja:

Šesta brigada napredovala je od Jagnjedovca do komunikacija između Reke i Velike Mučne. Odatle je, kad joj se pridružio drugi bataljon (koji je u 13,30 sati probio obranu u južnom predgrađu Koprivnice), produžila preko Domaja i Vrhovca Sokolovačkog do Prkosa, na sjeveroistočnim ograncima Kalnika, kamo je stigla noću 5/6. svibnja. Time je izravnan front s Pedeset prvom divizijom uz potok Gliboki od Rasinje do Prkosa.

Treća brigada svladala je prijepodne 5. svibnja otpor na visu Bjeljevini i oslobodila Kamenicu, Paunovac i Veliku Mučnu. Odatle je navečer kao divizijska rezerva krenula u drugom ešalonu za Petom i Šestom brigadom.

U borbama na južnom odsjeku koprivničkog fronta 4. i 5. svibnja Trideset šesta divizija nanijela je protivniku osjetne gubitke. Zarobljeno je dvadeset osam Kozaka. Zaplijenjene su velike količine oružja i opreme. Na svojoj strani divizija je imala trideset sedam poginulih i sto osamdeset devet ranjenih.⁷⁷

Dvanaesta divizija JA svladala je 5. svibnja do dvanaest sati komunikacijama (prugom i cestom) između Sokolovca i Donjare te spriječila spajanje Kozaka iz rajona Koprivnice s Nijemcima u rajonu Križevaca. Osječka i Dvanaesta slavonska brigada protjerale su slabije protivničke zaštitne dijelove iz Lepavine, prešle preko komunikacija i zaposjele visove od Malih Grabičana do Donjare.⁷⁸ Četvrta slavonska brigada krenula je ujutro 5. svibnja od Miličana preko Kamenika u smjeru Sokolovca. Drugi bataljon skrenuo je prema sjeveru i napao dvjesto Čerkeza na koti 290. Borba se vodila do poslijepodnevnih sati. Čerkezi su popustili i pobjegli prema cesti između Sokolovca i Velike Mučne. Pretrpjeli su gubitke od nekoliko mrtvih, ranjenih i dvojicu zarobljenih.⁷⁹ Bataljon je imao šestoricu poginulih i petanesticu ranjenih. Ostala dva bataljona bez borbe ušla su u Sokolovac. Neprijatelj se povukao u smjeru Velikog Poganca. Brigada je desnim krilom uspostavila vezu s Trideset šestom divizijom kod Velike Mučne.

Prodorom Dvanaeste divizije JA preko komunikacija u dolini između Križevaca i Koprivnice uspješno je izmanevrirana Zvonimirova frontalna linija na sjevernom odsjeku u Podravini. Time se pomoglo Pedeset prvoj diviziji da lakše svlada otpor u Koprivnici, a divizijama na južnom krilu armijskog rasporeda da prije stignu do Križevaca. Nastavljajući potjeru za protivnikom Dvanaesta je divizija do ponoći 5/6. svibnja oslobodila Grdak, Prnjavor (Četvrta brigada), Mali Poganac i Botinovac

(Dvanaesta brigada) te izravnila front s Trideset šestom divizijom od Prkosa preko Petrovog visa (trig. toč. 292) do Donjare.

PRIPREME ZA PROBOJ FRONTA KOD LUSBREGA

Poslije svršetka operacija kod Koprivnice popustila je disciplina i oslabio borbeni moral među ostacima kozačkog korpusa. Ponestalo je i streljiva. Mislilo se samo na bijeg u Austriju i predaju britanskoj armiji. Zbog toga se desno krilo Borbene skupine »Fišer«⁸⁰, koje je držalo front uz južnu obalu Drave od Botova do Legrada prema Bugarima u Mađarskoj, povuklo na rijeku na rijeku Bednu od ušća u Dravu do Lusbrega i okrenulo prema Pedeset prvoj diviziji JA. Namjeravalo se zaustaviti ili barem usporiti napredovanje desnog krila Treće armije JA preko Lusbrega, Varaždina i Maribora u smjeru granice, kako ne bi bio zatvoren izlaz u Austriju. Budući da ondje nisu bili ranije planirani niti pripremljeni rovovi, moralo se zadovoljiti provizornim rješenjem, tj. tražiti i urediti zaklone uz obalu Bedne. No, zbog žurbe i zamjetne panike u redovima Borbene skupine »Fišer«, taj je posao sasvim površno obavljen.

(Prilog: Skica br. 4. Front kod Lusbrega)

Nastavak provizornog fronta jugozapadno od Lusbrega vodio je dalje uz rijeku Bednju u smjeru Varaždinskih Toplica. Trebali su ga zaposjesti kozački pukovi koje još nije zahvatilo rasulo. Međutim, njima se nije dalo tumarati kalničkim bespućima pa se ondje našlo sasvim malo Kozaka. Možda oslabljeni puk bivše Druge kozačke konjičke divizije. Sve u svemu preslabo da bi zaustavilo oslobodilačke snage.

Divizije na lijevom krilu armijskog rasporeda svladale su navečer 6. svibnja otpor ispred Križevaca i do dvadeset tri sata oslobodile grad. Time je Zvonimirova frontalna linija probijena po cijeloj dužini ispred Treće armije JA. Neprijatelj se povukao u smjeru Novog Marofa.⁸¹ Odatle je trebao uspostaviti vezu s Kozacima u Kalničkom gorju (kod Drenovca) i zaposjesti provizorni front u produžetku uz cestu prema Zelini. Vidjelo se da su to bili posljednji pokušaji njemačkog zapovjednika Jugoistoka u želji da se nešto učini s vojskom koja je bila pred rasulom.

Štab Treće armije JA izdao je 6. svibnja 1945. u devet sati zapovijest kojom su divizijama određeni zadaci u vezi proboja fronta kod Lusbrega i naznačeni smjerovi daljeg napredovanja.⁸² U stvari potvrđeno je ono što je naznačeno u zapovijesti od 4. svibnja. Na osnovi toga štab Pedeset prve divizije izdao je istog dana zapovijest kojom su dani detaljni zadaci brigadama.⁸³ Štabovi Dvanaeste i Trideset šeste divizije izdali su u istom smislu zapovijesti 5. svibnja pa ih nije trebalo ponavljati.⁸⁴ Sve je bilo pripravno za proboj protivnikovog provizornog fronta. Dakako, od brigada se očekivalo da poslije proboja prate protivnika u stopu i ne dopuste mu zaposjedanje novog, makar i provizornog fronta.

OSLOBODENJE LUSBREGA

Bugarski puk napredovao je ujutro 6. svibnja od Đelekovca do Legrada. Odatle je prešao preko Drave u Međimurje, koje je ranije oslobodila Bugarska armija u suradnji s Kalničkim NOP odredom i Komandom kalničkog područja. Desno krilo Pedeset prve divizije JA proširilo se do južne obale Drave.

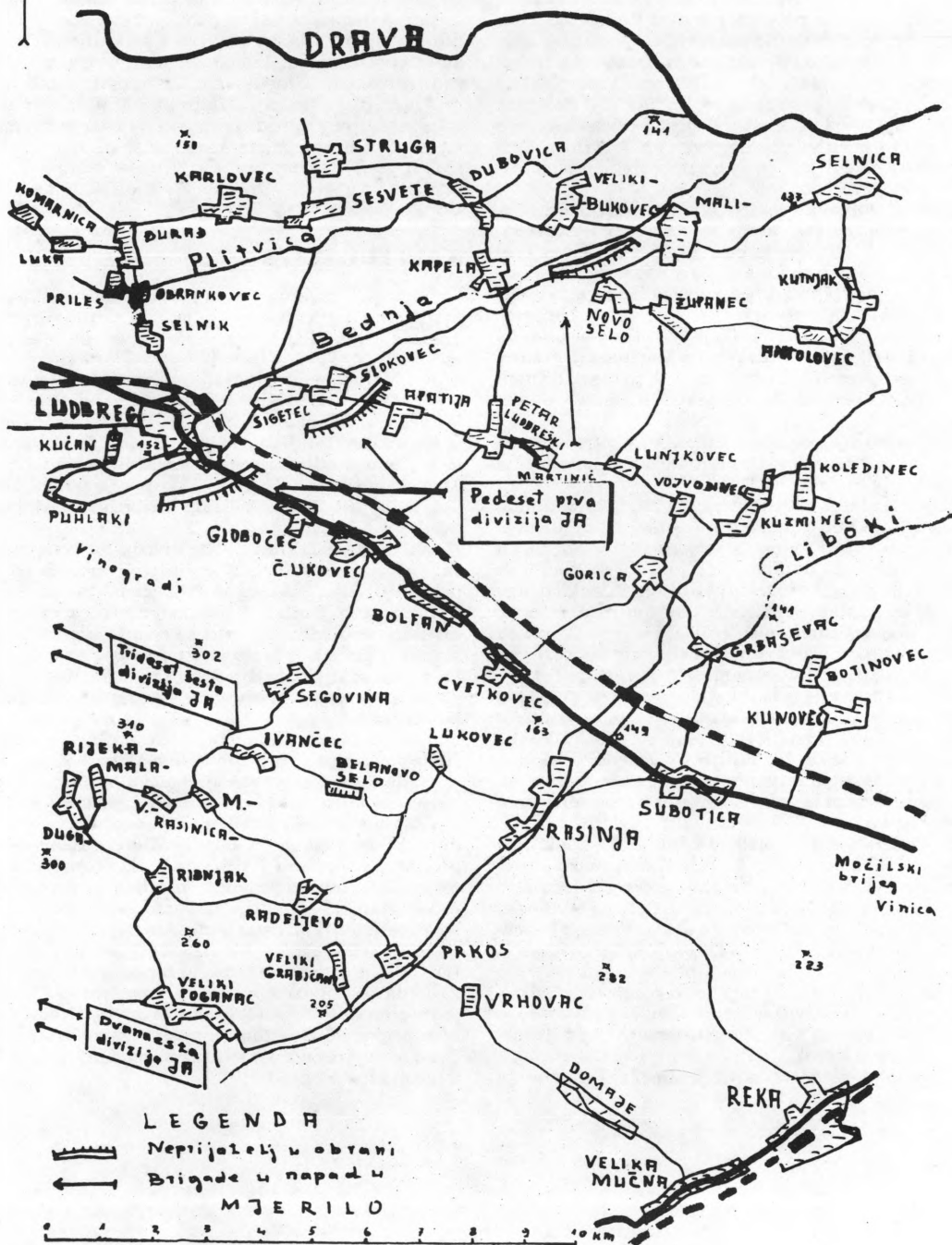
Osma vojvođanska brigada napredovala je ujutro 6. svibnja s dostignute linije od potoka Gliboki. Zahvatila

SKICA BR. 4. FRONT KOD LUDBREGA

6. 5. 1945.

Međimurje

je sva mjesta između Drave i pruge Koprivnica – Ludbreg. To su Veliki Otok, Mali Otok, Zablatje, Imbriovec, Koledinec, Kuzminec, Gorica, Vojvodinec, Lunjkovec, Antolovec, Kutnjak, Selnica, Županec, Novo Selo Podravske, Petar Ludbreški, Martinić i Apatija. Na rijeci Bednji naišlo se na otpor, kod Malog i Velikog Bukovca slabiji, a kod Ludbreškog Slokovca jači. Uz podršku artiljerijskog divizionara izveden je napad i oko dvadeset sati svladana obrana po cijeloj dužini Bednje od Ludbrega do Drave. Odmah je nastavljena potjera prema Komarnici Ludbreškoj. Brigada se kretala preko Dubovice, Kapele Podravske, Struge, Sesveta Ludbreških i Karlovca Ludbreškog do ceste na vertikali od Hrženice preko Đurđa, Luke Ludbreške, Prilesa i Obrankovca do Selnice, kamo se stiglo poslije ponoći 6/7. svibnja. Protivničke zaštitnice držale su se na pristojnoj udaljenosti i nisu ometale napredovanje.

Dvanaesta vojvođanska brigada krenula je ujutro 6. svibnja od Subotice Podravske preko Cvetkovca, Bolfana, Čukovca i Globočeca prema Ludbregu. Na prilazima gradu i kod Sigeteca Ludbreškog naišlo se na jači otpor. Uz dobru podršku artiljerije brigada je izvela energičan napad, svladala obranu i jurišem ušla u Ludbreg. Do dvadeset jedan sat pretražila je sve ulice i oslobodila grad. Neprijatelj se povukao prema Martijanju. Prednji redovi su ga slijedili i do ponoći 6/7. svibnja dostigli vertikalu od Poljanca do Hrastovskog. Krilima je na sjeveru zahvaćen Selnik i na jugu Kučan.

U borbama obje brigade nanijele su protivniku stanovite gubitke. Na svojoj strani imale su dvanaesticu poginulih i više ranjenih.⁸⁵

Zadatak Trideset šeste divizije JA bio je da iz doline uz potok Gliboki od Prkosa do Rasinje napreduje sjevernim ograncima Kalnika u smjeru doline uz rijeku Bednju od Leskovca do Slanja. Po potrebi da pomogne Pedeset prvoj diviziji osloboditi Ludbreg ili neko drugo mjesto uz komunikacije. Krenulo se ujutro 6. svibnja. Neprijateljske zaštitnice nisu pružale otpor. Držale su se izvan puškometa. Peta vojvođanska brigada nastupala je preko Lukovca, Belanovog Sela, Ivančeca, Segovine i Ludbreških Vinograda do Slanja, kamo je stigla navečer. Šesta vojvođanska brigada nastupala je preko Velikih Grabičana, Radeljeva, Ribnjaka, Male i Velike Rasinice, Duge Rijeke, Male Rijeke i Jasenovca do Leskovca, kamo je stigla prije ponoći 6/7. svibnja. Time su obje brigade izravnale front s Pedeset prvom divizijom kod Hrastovskog.

Zadatak Dvanaeste divizije JA bio je da napreduje grebenom Kalnika u smjeru Kapele Kalničke. Po potrebi da pomogne divizijama na sjevernom odsjeku kod Ludbrega i na južnom kod Križevaca. Četvrta slavonska brigada nastupala je od Prnjavora preko Velikog Poganca i Ludbreškog Ivanca prema Drenovcu, kamo je stigla do sedamnaest sati 6. svibnja. Kod Drenovca držao je zasjede oslabljeni kozački puk (oko osamsto vojnika). Namjeravalo se zaustaviti brigadu. Drugi i treći bataljon izveli su u osamnaest sati energičan napad i do dvadeset sati raspršili Kozake, nanijevši im osjetne gubitke, među kojima devetnaest zarobljenih. Zaplijenjene su

veće količine oružja i opreme te pohvatano dvjesto pedeset jahaćih konja. Bataljoni su imali četvoricu poginulih i šestoricu ranjenih. Od Drenovca uspostavljena je desnim krilom veza s Trideset šestom divizijom kod Leskovca.⁸⁶

Dvanaesta slavonska brigada nastupala je od Malog Poganca preko Rijeke Koprivničke prema Apatovcu i Glagovnici. Kod Apatovca je jedan bataljon naišao 6. svibnja u dvanaest sati na protivničku zasjedu. Energičnim napadom svladao je otpor i produžio prema Vojkovačkom Osijeku. Lijevim krilom brigada je napala protivnika kod Glogovnice. Uz pomoć jedne brigade Trideset druge divizije oslobodila je u osamnaest sati mjesto. Zatim je produženo napredovanje prema selu Kalniku i Gornjoj Rijeci, kamo se stiglo noću 6/7. svibnja. Time je izravnat front s Trideset šestom divizijom od Leskovca preko Drenovca i Kalničkog Ljubelja do Gornje Rijeke.⁸⁷

KAPITULACIJA

Ujutro, 7. svibnja sve su jedinice nastavile napredovati prema ranije zadanim ciljevima. Osmo vojvođanska brigada oslobodila je preostala mjesta ludbreške općine koja su smještena između Drave i komunikacija Ludbreg – Varaždin. To su Madaraševac, Hrastovljan i Čičkovina. Zatim se produžilo uz južnu obalu Drave prema Varaždinu. Dvanaesta vojvođanska brigada oslobodila je Križovljan, Donji Martijanec, Sudovčinu i Vrbanovec te je i ona produžila prema Varaždinu. Kod Trnovca i Zbelave naišla je na jači otpor, koji je uz pomoć artiljerije svladan do devetnaest sati. Varaždin je oslobođen u dvadeset četiri sata.⁸⁸

Na odsjeku Trideset šeste divizije JA Peta vojvođanska brigada napredovala je ujutro 7. svibnja od Slanja preko Rivalna i Gornjeg Martijanca prema cesti između Varaždinskih Toplica i Varaždina. Treća vojvođanska brigada zamijenila je Šestu i krenula prema Varaždinskim Toplicama. Odanle se produžilo u smjeru Varaždina, kamo se stiglo do dvadeset sati. Obje brigade pomogle su Pedeset prvoj diviziji s jugozapadne strane osloboditi grad.

Ostale divizije na lijevom krilu armijskog rasporeda stige su do ceste Varaždin – Novi Marof – Zelina.

Sedmog svibnja 1945. njemačka Vrhovna komanda potpisala je protokol o bezuvjetnoj kapitulaciji.⁸⁹ Radio-Zagreb objavio je vijest da su njemačke i ustaškomobranske snage napustile Zagreb. Generalštab JA preporučio je štabu Treće armije da požuri napredovanjem svojih divizija pravcem Maribor – Dravograd – Celovec, kako bi se što prije zatvorila granica i spriječio bi-je neprijateljskim ostacima u Austriju.

Štab Treće armije JA stigao je 7. svibnja u Ludbreg. U dvadeset četiri sata izdao je zapovijest kojom je određeno da šest divizija maršira prema granici.⁹⁰ Dan ranije dvjema divizijama (Trideset drugoj i Trideset trećoj) koje pripadaju Desetom korpusu »zagrebačkom« naređeno je da krenu u smjeru Zagreba. Ondje su defilirale u oslobođenom gradu.⁹¹

1. Opsežniji prikaz završnih operacija za oslobođenje područja općine Virovitica (kao dijela srednje Podravine) dan je u monografiji VIROVITICA U NOB I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI, Virovitica 1979, 135-148. Još je ukratko prikazan ili spomenut u nekoliko edicija koje je objavio Vojnoizdavački zavod i Vojnohistorijski institut JNA u Beogradu kao i neki drugi izdavači. Zbog toga su u ovom prikazu obrađene operacije samo za područja općina Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg. To odgovara Podravske zborniku koji pripada ovim općinama, jer će udovoljiti željama njenih korisnika, a dobro će doći i obrazovnim ustanovama u nastavi zavičajne povijesti. U tom smislu redakcija je iznimno odustala od ograničenja broja kartica jer je ocijenila da je tema jednako značajna za sve tri općine, da njeno skraćivanje ne bi bilo u interesu povijesti i čitalaca, da je prigodna u povodu četrdesete godišnjice oslobođenja zemlje te da je uputno objaviti je u jednom godištu, a ne u nastavcima.
2. Prema podacima »Sreta Savić, Pedeset prva vojvodanska divizija, Beograd 1974, 192; Osobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knjiga druga, Beograd 1958, 518-582, bilj. 62. i Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945, Beograd 1957, 562-571. Prva kozačka konjička divizija imala je tri puka: Prvi donski, Drugi sibirski i Četvrti kubanski. Druga divizija također je imala tri puka: Treći kubanski, Peti donski i Šesti tjerski. Osamnaesta divizija ROA imala je dva nepotpuna puka. Svaka divizija imala je po jedan konjički eskadron, a sve zajedno pet artiljerijsko-minobacačkih diviziona.
3. Do 25. travnja 1945. njemačka Jedanaesta zrakoplovna divizija bila je u sastavu Trideset četvrtog korpusa. Zbog osjetnih gubitaka prilikom povlačenja s dravskog i srijemskog fronta korpus je rasformiran, a njegovi ostaci stavljeni su pod zapovjedništvo Dvadeset prvoga brdskog korpusa. Jedanaesta divizija mogla je imati oko pet tisuća vojnika.
4. Borbeni skupinu »Fiser« sačinjavala su dva bataljona njemačkog jurišnog puka »Jugoistok«, treći bataljon njemačkog Osamnaestog policijskog puka, Šezdeset osmi njemački izviđački bataljon te Prva i Druga ustaška pukovnija PTS (Poglavnikov tjelasnih zdrug - divizija).
5. Komandant njemačke grupe armija »E« stavio je pod zapovjedništvo Dvadeset prvoga brdskog korpusa sve njemačke i kvilinske snage između Bilogore i rijeke Save, a od 29. travnja i kozački korpus u Podravini. Od Bilogore do Save bile su razmještene sljedeće snage: Dvadeset druga, Četrdeset prva, Sto osamdeset prva i Trista šezdeset deveta njemačka divizija te Devesto šezdeset treći tvrđavski puk »Kloc«, zatim Prva, Treća, Peta, Sedma i Deveta hrvatska ustaško-domobranska divizija. U rezervi kod Pakračke Poljane držana je njemačka Sedma SS divizija »Princ Eugen«, a na osiguranju komunikacija od Kutine do Dugog Sela Osma i Sedamnaesta hrvatska ustaško-domobranska divizija.
6. O tome je štab Treće armije JA izdao zapovijest noću 25/26. travnja 1945. u jedan sat. Zapovijesću je određen opći smjer nastupanja divizija. U trenutku njena izdavanja znalo se da neprijatelj ima isplaniranu, a mjestimice i pripremljenu zaprečnu liniju u srednjoj Podravini, ali se nije moglo znati da li će je zaposjesti i braniti ili će se odmaknuti dalje na zapad. Tek u toku prijepodneva 26. travnja, kad su prednji napadački redovi uspostavili vatereni dodir s protivnikom, mogli su se praviti planovi o daljnjim operacijama. Ujutro 26. travnja štab Treće armije premjestio se u Viroviticu iz Podravske Slatine. Tada su počeli pristizati izvještaji od izviđača. Iz izvještaja moglo se zaključiti da će neprijatelj uporno braniti front u srednjoj Podravini i ne samo ondje, nego na cijeloj dužini između Drave i Save. Zbog toga se najprije trebalo dogovoriti sa štabom Prve armije JA, koja je napredovala na odsjeku od Grubišnog Polja do Save, o daljnjim namjerama pa tek tada izdati novu zapovijest. U međuvremenu trebalo je neke jedinice odmoriti, a neke opskrbiti zalihama municije. Da se sve to obaviti trebalo je vremena. Nova zapovijest izdana je navečer 26. travnja u 22,30 sati. Njom su precizirani zadaci divizija na novom frontu (Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije - dalje: Zbornik - tom XI, knj. 3, dok. 77, 78 i 81).
7. Poslije sloma njemačke ofenzive kod Balatona u ožujku 1945. trupe Crvene armije proizuile su napredovanjem na zapad. Do 3. travnja prošle su austrijsko-madarsku granicu i osvojile Bečko Novo Mjesto. Tako se njemačka frontalna linija, koja se od sjeverne obale Drave kod Vizvara nastavljala u smjeru Balatona, pomakla daleko na sjeverozapad. Na spoju između Crvene armije i Jugoslavenske armije uz sjevernu obalu Drave napredovala je Prva bugarska armija, koja je oslobodila Prekodravlje i Medimurje.
8. Od Bogaza do Grubišnog Polja nastupale su Šesnaesta, Trideset druga i Četrdeseta divizija Treće armije i Jedanaesta divizija Prve armije. Od Grubišnog Polja do rijeke Save nastupale su Prva, Peta, Šesta, Dvadeset prva, Četrdeset druga i Četrdeset osma divizija te Prva konjička brigada Prve armije JA.
9. Zadaci su određeni na osnovi prve zapovijesti štaba Treće armije, a pismena zapovijest izdana je naknadno (Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 27-3, kut. 1396).
10. Državna rukovodstva Jugoslavije i Bugarske dogovorila su se da jedan puk Bugarske armije napreduje jugoslavenskim teritorijem uz južnu obalu Drave od Donjeg Miholjca do Legrada. Želja je bila da se probudi prijateljstvo između naroda i armija dviju susjednih zemalja. Podravinom od Donjeg Miholjca do Viljeva napredovao je ojačani bataljon Dvadeset četvrtog puka Treće bugarske divizije, od Viljeva do Vaške Dvadeset deveti puk Treće divizije, od Vaške do Đuretine Trinaesti puk Jedanaeste divizije, od Đuretine do Legrada Trideseti puk Osme divizije.
11. Poslije oslobođenja Virovitice Treća, Peta i Artiljerijska brigada Trideset šeste divizije dobile su kraći odmor u gradu. Šesta brigada, koja je oslobodila Spišić-Bukovicu, uspostavila je front na crti od južnog dijela Lozana do Zidina i potoka Skrajne (kota 141). Na osnovi zapovijesti štaba Treće armije od 26. travnja u 22,30 sati (kao u bilj. 6) štab divizije izdao je (vjerojatno) telefonske ili usmene zapovijesti brigadama o napadu na novu protivničku obranu (Vidi Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 116).
12. Prije oslobođenja Virovitice štab Treće armije JA preporučio je Desetom korpusu JA da svojim dvjema divizijama pokuša spriječiti njemačku Jedanaestu zrakoplovnu diviziju da zaposjedne odsjek fronta između Kozaka kod Srednje Zanoge i Pete hrvatske ustaško-domobranske divizije kod Maloga Grdevca. Iz prikupljenih informacija znalo se za protivnikove namjere pa ga se pokušalo preduhitriti. Štab korpusa izdao je 24. travnja u 17 sati u tom smislu zapovijest (vidi Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 74) prema kojoj su dvije brigade Trideset druge divizije JA spriječile Petu hrvatsku ustaško-domobransku diviziju da zaposjedne Mali Grdevac, a jedna brigada Trideset treće divizije JA spriječila je njemačku Jedanaestu zrakoplovnu diviziju da zaposjedne Cremušinske Vinograde i produžetak do ustaško-domobranske divizije. Nijemci su potom zaposjeli vis Grebensku (kota 224), južno od Bogaza te pokušali preko Brzaje uspostaviti vezu s ustašama na visu Bublju kod Zrinske, ali ni u tome nisu uspjeli. Spriječila ih je Podravska brigada »Mihovil Pavlek Miškina«.
13. U izvještaju štaba Desetog korpusa JA od 26. travnja u 7,15 sati (Vidi Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 79) navodi se da Trideset treća divizija JA nije mogla krenuti prije na zadatku, jer nije dobila pravodobnu zamjenu na položajima kod Golog Brda i Jasenika.
14. U izvještaju štaba Treće armije JA od 27. travnja (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 81) pohvaljuje se Trinaesti bugarski puk za pokazanu hrabrost, prodornost i suradnju u borbama od Vaške do Starogradskog Marofa.
15. Svetislav Veličković Cveta rođen je 1923. u Žablju, Novi Sad.
16. Bogdan Stojaković rođen je 1917. u Staroj Palanki, Vojvodina.
17. Sreta Savić, Pedeset prva vojvodanska divizija, 188.
18. U vezi toga štab Treće armije JA poslao je 27. travnja Generalštabu JA radio-poruku u kojoj se navodi da se kod Staroga Graca naišlo na organiziran otpor s utvrđenih položaja te da je zbog toga bilo potrebno pregrupirati snage radi daljeg prodiranja prema Pitomači (Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. broj 2-191-1, kut. 45).
19. Zbog višednevnih borbi oko Virovitice Treću i Petu brigadu Trideset šeste divizije JA trebalo je odmoriti, a Artiljerijsku brigadu opskrbiti zalihama granata. Za to vrijeme štab Treće armije JA preporučio je Desetom korpusu JA da svojom Trideset trećom divizijom pokuša istjerati protivnika iz rajona Vukosavljevice.
20. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 123. i Zdravko Krnić, Trideset treća divizija NOV, Zagreb 1981, 314.
21. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 118. i 141.
22. Isto, dok. 116, 141. i Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 41/3 do 55/3, kut. 1241.
23. Više o tome vidi Zbornik, Tom XI, knj. 3, dok. 101. i Borbeni put Trideset druge divizije, Zabreb 1959, 190.
24. Kao u bilj. 20.
25. Kao u bilj. 21. i Sreta Savić, Pedeset prva vojvodanska divizija, 189-191.
26. Kao u bilj. 22.
27. Kao u bilj. 20.

28. Štab Treće armije JA izdao je 28. travnja 1945. u 11,45 sati zapovijest divizijama da se pregrupiraju i pripreme za proboj protivničkog fronta u srednjoj Podravini, s tim što će početak napada biti određen telefonom. Na osnovi toga izdali su štabovi divizija telefonske zapovijesti brigadama. Štab Desetog korpusa JA izdao je pismenu zapovijest svojim dvjema divizijama (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 83 i 84).
29. Kao u bilj. 23.
30. Kao u bilj. 25. i 28.
31. Dvanaesta divizija JA stigla je navečer 28. travnja 1945. u Špišić-Bukovicu iz rajona Topolovce i Cremušine. Na osnovi zapovijesti štaba Treće armije JA izdane istog dana u 11,15 sati (kao u bilj. 28) zadatak divizije bio je da istjera kozake s pustare Dolte, željezničke stanice u Vukosavljevici i visa Radotića. U tom smislu štab divizije izdao je zapovijest podređenim jedinicama (Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 20/1, kut. 890).
32. Na sličan način Kozaci su 16. siječnja 1945. preoteli zalihe municije od trećeg bataljona Virovitičke narodnooslobodilačke brigade na željezničkoj stanici u Vukosavljevici (Više od tome vidi: Savo Velagić, Virovitička NOU brigada, Virovitica 1984, 139-146).
33. Stanko Obradović i Antun Miletić, Četvrta slavonska NOU brigada, Beograd 1982, 153; Dvanaesta je majka Slavonije, Pakrac 1972, 124-125; Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945, Beograd 1957, 680, i Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 14-2, kut. 890.
34. Pregovarači su zahtijevali da se među zarobljenicima ne provodi istraga o eventualno počinjenim zločinima u Jugoslaviji i da ih se kao bivše podanike SSSR-a ne izruči Crvenoj armiji, nego da im se po isteku zarobljenštva dopusti slobodan izbor budućeg prebivališta. Razumije se, štab divizije nije mogao prihvatiti nikakve uvjete.
35. Kao u bilj. 22. i 28.
36. Kao u bilj. 23
37. Kao u bilj. 20.
38. U borbama od 12. do 30. travnja 1945. Dvadeset druga njemačka divizija izgubila je više od polovice ljudstva. Zbog toga je zapovjednik Dvadeset prvog brdskog korpusa smijenio zapovjedništvo divizije, a njene ostatke kao pukovnijsku grupu uključio u sastav Jedanaeste zrakoplovne divizije, s tim da se odmah premjesti na sektor Severina.
39. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 87.
40. Prema podacima Srete Savića, Pedeset prva vojvođanska divizija (Spisak poginulih), 219-241.
41. Isto, 262-282.
42. Kao u bilj. 33.
43. Kao u bilj. 22. i 28.
44. Kao u bilj. 20 i Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 21-3, kut. 1208.
45. U središnjem bilogorskom masivu Trideset druga divizija JA oslobodila je 30. travnja Ribnjačku i istočni dio Sandrovca na vertikali: Mladine (trig. toč. 256) - Pupelica - kota 168 (zapadno od južnog ruba Ribnjačke). Zarobljen je zapovjednik Dvadeset prvog puka njemačke Jedanaeste zrakoplovne divizije, po činu potpukovnik. Od njega se doznalo da divizija ima samo tisuću dvjesto ljudi i da su joj zbog toga pridodani ostaci Dvadeset druge divizije. Zadatak je da se zaposjedne nova zaprečna linija u Bilogori od Zida preko zapadnog ruba Sandrovca do Severina. Sjeverno od Zida preko Budrovca do Đurđevca zaprečnu liniju treba zaposjesti Druga, a od Đurđevca preko Severovca do Drave Prva kozačka konjička divizija. Obje su također, više nego prepolovljene (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 141, bilj. 32. i dok. 153).
46. Prema izvaji zarobljenog njemačkog potpukovnika.
47. O tome je štab Treće armije JA izdao zapovijest prijedodne 1. svibnja 1945. Njome su određeni i zadaci divizijama koje su na nepredvidljive na južnom odsjeku fronta od Bilogore do rijeke Ceste. Štabovi divizija i štab Desetog korpusa odredili su zadatke podređenim jedinicama u smislu armijske zapovijesti (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97).
48. Kao u bilj. 40.
49. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 90, 141. i Pedeset prva vojvođanska divizija, 194-195.
50. Četvrta slavonska NOU brigada, 154-155.
51. Zdravko B. Cvetković, Osječka udarna brigada, Beograd 1981.
52. U skladu sa zapoviješću štaba Treće armije JA Štab Trideset šeste divizije izdao je 1. svibnja u 17 sati zapovijest podređenim jedinicama, kojom su im precizirani zadaci u predstojećim operacijama (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 94). Štab divizije smjestio se u Kloštru Podravskom.
53. Kao u bilj. 20.
54. Zapovijest Desetog korpusa JA izdana je 1. svibnja u 23,20 sati. Njom su određeni zadaci i ostalim dvjema divizijama za sljedeći dan (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 92).
55. Poslijepodne 1. svibnja 1945. štab Pedeset prve divizije izdao je zapovijest o proboju protivničkog fronta kod Đurđevca i nastupanju u smjeru Koprivnice. U zapovijesti su određeni zadaci brigadama i naznačen osnovni pravac bugarskog puka s kojim je trebalo surađivati na desnom krilu. Istovjetne zadatke dao je štab divizije telefonom ili radio-štabom pa su brigade mogle produžiti operaciju i prije nego što je stigla pismena zapovijest. Štab divizije smjestio se u Kloštru Podravskom (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 97).
56. Kao u bilj. 21. i 40.
57. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 108. i 116
58. O odsjeku fronta uz sjeverni i istočni rub Rakitnice od Kerbulina do kote 260 podaci su proturječni. U radio-poruci štaba Desetog korpusa štabu Treće armije JA od 3. svibnja u 15,45 sati navodi se da neprijatelj drži visove zapadno od ceste Hampovica - Rakitnica - Bjelovar i zatim dodaje da drži i samu Rakitnicu (Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 11-19-1, kut. 295). U izvještaju Ministarstva oružanih snaga NDH od 4. svibnja navodi se da front vodi crtom: Drava - neoznačena točka istočno od Novigrada Podravskog - istočna ivica sela Rakitnice - istočna ivica Bjelovara (Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 4-2, kut. 49). U radio-poruci štaba Desetog korpusa JA od 4. svibnja navodi se da je noću 3/4. svibnja probijen front između Hampovice i prijevaja kod Rakitnice te zaposjednuti visovi zapadno od Rakitnice. U izvještaju štaba Osječke brigade navodi se da je brigada najprije protjerala Čerkeze sa zapadnih visova, a potom oslobodila Rakitnicu, što nije logično. Vjerojatno su u pitanju klijeti u vinogradima između Babotoka i Botinca (Vidi: Zdravko B. Cvetković, Osječka udarna brigada, Beograd 1981, 190-191). U izvještaju Četvrte slavonske brigade navodi se da je brigada najprije protjerala kozački zaštitni odjel, a zatim ovladala cestom od Rakitnice do Hampovice, što je logično (Vidi Četvrtu slavonsku NOU brigadu, 156).
59. Kao u bilj. 21. i 40.
60. Kao u bilj. 57.
61. Četvrta slavonska NOU brigada, 155-156.
62. U izvještaju štaba brigade navodi se da je napad izveden od Trnovke i kote 237, ali je pogrešno naznačeno da je to bilo noću 2/3. svibnja i da je poslije toga oslobođena Rakitnica. Noćno marširanje i borba mogli su dovesti do zabune (Osječka udarna brigada, 190-191).
63. Štab Desetog korpusa obavijestio je štab Treće armije JA u Đurđevcu (premjestio se onamo iz Virovitice 4. svibnja) da su dvije brigade Dvanaeste divizije ovladale komunikacije između Novigrada Podravskog i Kapele te da su poslijepodne 4. svibnja napale protivnika u Kapelj, protjerala ga, oslobodile mjesto i proizveli potjeru smjerom Gornji Križ - Lepavina (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 141, bilj. 42. i 47)
64. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 118).
65. Kao u bilj. 57.
66. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 141, bilj. 50.
67. Isto.
68. Isto.
69. Više od tome vidi Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 106, bilj. 3. i Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 2, 602.
70. Na primjer, komandant Dvanaeste vojvođanske brigade javio je 5. svibnja u petnaest sati da je brigada izvela napad u južnom predgrađu Koprivnice na bunkere, koji su označeni brojevima I - 10 u skici uz nalog za napad.
71. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 103.
72. Generalštab Jugoslavenske armije uporno je nastojao ostvariti operativnu ideju o okruženju i uništenju njemačkih i kvasilinskih snaga na teritoriju zapadne Jugoslavije pa je u tom smislu 20. travnja 1945. dao odgovarajuće instrukcije štabovima armija (Vidi Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 2, 636).
73. U dokumentima nema bilježaka o tome koja je kozačka jedinica držala front ispred Osme brigade. Prema ranijem rasporedu to je trebala biti Osamnaesta divizija ROA. Ona je trebala držati i unutrašnju obranu Koprivnice. Vanjsku obranu i Stari Grad trebala je držati Prva, a produžetak na jugozapadnom krilu Druga kozačka konjička divizija.
74. Za unutrašnju obranu grada Kozaci su koristili betonske bunkele i druge čvrste objekte koje je izgradio Peti ustaški stajaci dje-latni zdruk do listopada 1944.

75. U izvještaju štaba Pedeset prve divizije od 5. svibnja 1945 (dok su se još vodile borbe u gradu) navedeno je da vlastiti gubici iznose trideset pet poginulih i sto osamdeset šest ranjenih. Iz naknadnih spiskova poginulih vidi se da je u gradu bilo još gubitaka, što znači da su ulične borbe bile žestoke (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 118, 141. i Pedeset prva vojvodanska divizija, 196-198).
76. O djelovanju artiljerijskih brigada Trideset šeste i Pedeset prve divizije JA u Podravini vidi: Miloš Pajević, Artiljerija u NOR, Beograd 1970, 585-593.
77. U operacijskom dnevniku Trideset šeste divizije za razdoblje od 27. travnja do 5. svibnja (tj. o borbama od Srednje Zanoge do Jag-njedovca) navodi se da je zarobljeno pedeset sedam protivničkih vojnika. Zaplijenjeno je deset puškomitraljeza, osamdeset četiri puške, kola municije, osobni automobil, motocikl, kola sanitetskog materijala, šest praznih kola i četiri konja. Potučeno je više jahaćih i tovarnih konja. Na svojoj strani divizija je imala osamdeset jednog poginulog i četirista dvadeset dva ranjena vojnika (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 116).
78. U radio-poruci štaba Desetog korpusa JA od 5. svibnja u dvanaest sati navodi se da je glavnina Dvanaeste divizije protjerala neprijatelja s položaja jugozapadno od Sokolovca i ovladala komunikacijama Križevci - Koprivnica. Dodaje se da neprijatelj drži visove sjeverno od Sokolovca. U tom trenutku držao je još i kotu 290, dva kilometra istočno od Sokolovca (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 141, bilj. 50).
79. Bataljonski kurir Čazim Selimović zarobio je dvojicu Čerkeza i doveo ih u štab brigade. Zbog toga je odlikovan Medaljom za hrabrost (Više o tome vidi: Četvrta slavonska NOU brigada, 156).
80. Borbena skupina »Fišer« potčinjena je 5. svibnja 1945. njemačkom zapovjedniku Jugoistoka (Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 119, bilj. 2).
81. Radi se o ostacima bivše njemačke Jedanaeste i Dvadeset druge divizije te Pete hrvatske ustaško-domobranske divizije i Drugog ustaškog stajaćeg zdruga iz Našica.
82. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 119. Štab Treće armije JA stigao je ujutro 6. svibnja u Koprivnicu.
83. Isto, dok. 122.
84. Isto, dok. 110. i 115.
85. Isto, dok. 135, 141. i Pedeset prva vojvodanska divizija, 198-199.
86. Četvrta slavonska NOU brigada, 158-159.
87. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 141, bilj. 57.
88. Kao u bilj. 85.
89. Protokol o bezuvjetnoj kapitulaciji potpisan je 7. svibnja 1945. u Remsu, a ratificiran 9. svibnja u Berlinu.
90. Zbornik, tom XI, knj. 3, dok. 124.
91. Prikazi završnih operacija za oslobodjenje Podravine dani su još u slijedećim edicijama: Kronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, Beograd 1964, 1097-1100; Savo Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac 1941-1945, Đurđevac 1972, 108-112; Kosta Nad (komandant Treće armije JA), Pobjeda, Zagreb 1980, 133-134. Operacije su fragmentarno spomenute u još nekoliko edicija.